

Necmeddîn Kübrâ'nın *Risâle-i Sefîne*'si ve *Tesviyetü'l-Îmâd* Adlı Şerhi

Süleyman GÖKBULUT*

Özet

Risâle-i Sefîne, Kübreviyye tarikatının piri Şeyh Necmeddîn Kübrâ'nın (v. 618/1221) bir eseridir. Bu vecîz risâle şeriat, tarikat ve hakikat hakkında çok önemli ve husûsî bilgiler ihtivâ etmektedir. Onun *Tesviyetü'l-Îmâd* adlı şerhi Osmanlı'nın son döneminde, Nakşibendiyye tarikatı müntesiblerinden el-Hâc Muhammed Emîn Efendi (v. ?) tarafından yazılmıştır. Bu makalede, iki eser hakkındaki kısa bir değerlendirmenin ardından adı geçen risâlenin metni, tercümesi ve şerhi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Necmeddîn Kübrâ, şeriat, tarikat, hakikat, *Risâle-i Sefîne*, *Tesviyetü'l-Îmâd*.

Najm Al-Dîn Al-Kubrâ's *Risala-i Safina* And It's Commentary Titled *Tesviyetu'l-Imad*

Abstract: *The Risala-i Safina/The Treatise of Ship* is a work of Sheikh Najm al-Din al-Kubra (d. 618/1221) who is the founder of the Kubrawiyya Sufi Order. This concise treatise consists of very important and special knowledge on sharia/ Islamic canon law, tarika/the sufi order and hakika/the reality. It's commentary named *Tesviyetu'l-Imad/ Making The Pillars Equal* was written by al-Hâc Muhammad Amin Efendi (d. ?), who is one of the adherents of the Nakshbandiyya Sufi Order in the last period of Ottoman Empire. In this article, after a brief evaluation on these two works, the text, translation and commentary of the treatise in question will be presented.

Key Words: Najm al-Din al-Kubra, sharia/Islamic canon law, tarika/the sufi order, hakika/the reality, *Risala-i Safina*, *Tesviyetu'l-Imad*.

I. Giriş

İslâmî ilimlerin hemen her alanında zengin bir şerh geleneğinin mevcut olduğu bilinmektedir. Tecrübeye dayalı bir hâl ilmi olarak tanımlanan ve genellikle sembolik bir dilin kullanıldığı tasavvuf sahasında da söz konusu şerhçilik geleneğinin en parlak eserlerine rastlanmaktadır. Bunun en başta gelen örnekleri İbnü'l-Arabî (v. 638/1240)'nin *Fusûsu'l-hikem*'ine ve Mevlânâ (v. 672/1273)'nin *Mesnevî*'sine yazılan onlarca şerhtir.

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (slymngblt@yahoo.com)

Yazılan her şerh aslında şerhe konu olan eserin farklı bir gözle yeniden okunup yorumlanması demektir. Bu ameliyede esas belirleyici olan şârihin sahip olduğu zihniyet yapısı, bilgi birikimi ve kendini ait gördüğü düşünce dünyasıdır. Elbette bunda zaman ve coğrafyanın da göz ardı edilemez bir etkisi vardır. Şârihin tasavvufi bir yola mensubiyeti söz konusu olduğunda, o tarikatın genel kabulleri ve usulleri de şerhte kendisini hissettirebilir.

Malum olduğu üzere hakkında şerh yazılan kitaplar çok fazla değildir. Bir eserin üzerine şerh yazılabilmesi için sözü edilen eserin kendi disiplini içerisinde klâsik olarak kabul edilmesi, doğrudan anlaşılmasının zorluğu, halka mâl olması veya tasavvuf ehline sevilip önemli addedilmesi gibi hususlar belirleyicidir.

Bildiğimiz kadarıyla Necmeddîn Kübrâ'nın da bazı risâleleri üzerine şerhler yapılmıştır. Mesela onun *Usûlü'l-aşere* adlı eserinin ikisi Farsça, birisi Arapça, diğeri de Osmanlıca olmak üzere dört tane şerhi vardır.¹ Yine aynı müellifin şeriat, tarikat ve hakikat hakkında veciz bir şekilde kaleme aldığı *Risâle-i Sefîne*'si üzerine Osmanlı'nın son dönemlerinde yazılmış ve tab' edilmiş bir şerhe rastlayınca, onu da bir makaleyle tanıtmaya karar verdik.

Bu makalenin amacı, öncelikle Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik hakkındaki akademik çalışmalara mütevâzı bir katkıda bulunmaktır. Zira söz konusu şahsın ve tarikatının yaklaşık sekiz asırdır tasavvuf düşüncesine ve kültürüne önemli hizmetleri olmuştur. Bu şerh, Anadolu coğrafyasında tarikat faaliyetleri açısından çok tesiri görülmeyen Kübrevîliğin eser ve düşünce bakımından kayda değer bir etkisi olduğunun örneklerinden biridir. Dolayısıyla Şeyh Kübrâ'nın ekolünün düşünce seyrinin izini sürebilmek ve hangi coğrafyalara yayıldığını tespit edebilmek için önem arz etmektedir.

Yine bu şerh tarikatlar arası etkileşime ve fikir alışverişine de güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bir Kübrevî şeyhinin yazdığı risâle, asırlar sonra bir Nakşî şeyhinin dikkatini çekmiş, anlaşılmaya çalışılmış ve bu yüzden de şerhe konu edilmiştir. Ayrıca tasavvuf literatürünün gölgede kalmış bu gibi eserlerinin, alanın uzmanlarının gün yüzüne çıkarılması ve günümüz Türkçesiyle ilgililere sunulması ihmâl edilmemesi gereken bir iştir.

Bu makalede öncelikle *Risâle-i Sefîne* ve *Tesviyetü'l-İmâd* adlı eserlerin yazarları, konuları, şerhin niçin kaleme alındığı, metodu ve şerhte kullanılan

¹ Bunları topluca bir çalışmamıza konu etmiştik. Bk. Necmeddîn Kübrâ, *Tasavvufta On Esas (Usûlü'l-Aşere Şerhleri)*, haz. Süleyman Gökbulut, İstanbul: İnsan Yay., 2010.

kaynaklar hakkında bilgiler verilecektir. Ardından her iki eserin de ana mev-zusunu teşkil eden “şeriat-tarikat ve hakikat” kavramları ile ilgili sûfîlerin de-ğerlendirmelerine değinilecek ve bu kavramların ana metinde ve şerhte nasıl işlendiğine dâir bir tahlil yapılacaktır. Makalenin ekler kısmında ise evvela *Risâle-i Sefîne*'nin Arapça metni, tercümesi ve en sonunda da *Tesvîyetü'l-Îmâd* adlı Osmanlıca şerhin günümüz Türkçe'sine aktarılmış hali bulunmaktadır.

II. *Risâle-i Sefîne* ve *Tesvîyetü'l-Îmâd* Adlı Şerhi

Risâle-i Sefîne adlı eserin müellifi Kübrevîyye tarikatının pîri Necmeddîn Kübrâ'dır. Tam adı Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Abdullah el-Hivekî olan Necmeddîn Kübrâ, 540/1145 yılında Harezmsâhlar Devleti (1097-1231)'nin hâkimiyeti altındaki Harezme'ye bağlı bir yerleşim birimi olan Hîve'de dünyaya gelmiş, gençlik çağlarında hadis tahsili için pek çok ilim merkezini dolaşmış ve çeşitli şeyhlerden terbiye gördükten sonra kırklı yaşlarında tekrar memleketine dönmüş ve ömrünün sonuna kadar bu-rada irşâd hizmetlerinde bulunmuş bir sûfidir. Yaygın bir rivâyete göre, 618/1221 yılındaki Moğollar'ın Harezme saldırısı esnasında, bir grup müridânı ile birlikte şehri savunurken şehîd olmuştur. Bu hâdise, onun şöhretini daha da arttırmış ve kendisinden sonra yazılan sûfî biyografilerinde ve menâkıbnâmelerinde bu yönü hep ön plana çıkarılmıştır.²

Kütüphanelerde Necmeddîn Kübrâ'ya ait çok sayıda risâle bulunmak-tadır. Bu risâlelerinde onun, uzun ve felsefî meseleler yerine kısa ve fakat pratik gayeler güden, sorun çözücü konulara eğildiği görülmektedir. Şeyh Kübrâ genellikle tasavvufî kavramlardan, âdâb-erkân ile kılık-kıyafet sembo-lizminden, seyr ü sülûk sürecinde yaşanan bazı tecrübelerden bahsetmekte-dir. Onun risâlelerinin bir kısmı müridânından ya da dostlarından biri tara-fından sorulmuş sorulara cevap niteliğindedir. Bazılarının ise nasihat yönü

2 Necmeddîn Kübrâ hakkında bk. Alâüddeve-i Simnânî, *Tezkiretü'l-Meşâyih, Musannefât-ı Fârisî* içinde, haz. N. Mâyil Herevî, Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990, s. 317; Muhammed Nurbahş, *Silsiletü'l-evliyâ*, haz. Muhammed Takî Dânişpejûh, *Çeşnâme-i Henry Corbin: Melanges Offerts a Henry Corbin* içinde, ed. Seyyid Hüseyin Nasr, Tahran, 1397, s. 48; Kazvîni, *Âsâru'l-bilâd*, Beyrut: Dâru Sâdir, ts., s. 568; Nurullah Şüsterî, *Mecâlisü'l-Mü'minin*, haz. Muhammed Debîr Siyâkî, Tahran: Kitâbfürûş-i İslâmiyye, 1365, II, 72; İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts., V, 79; Kemâleddîn Hüseyin Hârezmî, *Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr*, haz. Muhammed Cevâd Şeriat, Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1384, I, 90-95; Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, haz. Mahmûd Âbidî, Tahran: İntişârât-ı İttilâât, 1375, s. 423-427; Ebu Abdullah Yâfiî, *Mir'âtü'l-cinân*, Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1993, IV, 41-42; Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yay., 2010.

ağır basmaktadır. Neticede şeyhin *Fevâihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl*, *Usûlü'l-aşere*, *Risâle ile'l-hâim*, *Nasîhatü'l-havâs*, *Kitâbü't-turuk fî ma'rifeti'l-hurka* gibi hem Arapça hem de Farsça yirmi kadar eser vermiş olduğu görülmektedir.³

Risâle-i Sefîne de Şeyh Kübrâ'nın Arapça olarak kaleme aldığı tek varaklık kısa bir risâledir. Çeşitli kütüphânelerde farklı isimlerle kayıtlara geçmiş yazma nüshaları bulunmaktadır. Bu durum, adı geçen eserin, yine aynı müellife ait *Usûlü'l-aşere* kadar meşhur ve yaygın olmasa da Anadolu sahasındaki tasavvuf erbâbınca tanındığının bir göstergesidir.

Risâle-i Sefîne, Tireli el-Hâc Muhammed Emîn Efendi tarafından tercüme ve şerh edilmiş olup, *Tesvîyetü'l-Îmâd* adı altında 1308'de, Dersaadet'te Şirket-i Sahafiyye-i Osmâniyye Matbaası'nda basılmıştır.

Hayatı ve kişiliği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız şârih Tireli el-Hâc Muhammed Emîn Efendi mürşidinin adının el-Hâc Halîl Hilmî Ödemişî (v. 1285/1868) olduğunu söylemekte ve şerhte ara sıra ona da atıfta bulunmaktadır. Hilmî Ödemişî'nin ise Nakşî-Müceddidî meşâyihinden Abdullah Dehlevî (v. 1240/1824)'nin halifelerinden Hintli Muhammed Cân (v. 1266/1850)'dan tarîkat icâzeti aldığı bilinmektedir.⁴ Dolayısıyla *Tesvîyetü'l-Îmâd* müellifinin de bir Nakşî-Müceddidî⁵ olduğu söylenebilir.

Muhammed Emîn Efendi şerhinin girişinde, şeriat ve tarîkat hususunda istifâde etmek için bazı mutasavvıfların eserlerini incelediğini, bu sırada Necmeddîn Kübrâ'nın kısa, fakat içinde pek çok mânâlar barındıran bir risâlesine rastladığını söyler. Özellikle dinin direği kabul edilen namâzın şerîata, tarîkata ve hakikate uygun bir şekilde nasıl kılınabileceği başta olmak üzere sâlikler için çeşitli meseleler ihtivâ eden bu risâleyi hem Arapça olduğu hem de gâyet muhtasar yazıldığı için Türkçe'ye çevirip açıklama gereği duyduğunu belirtir. Mukaddimedeki ifâdelerinden anlaşıldığı kadarıyla şârih bu eserini, kendisi açısından iftihâr edilecek büyük bir ni'met olarak görmektedir.⁶

Muhammed Emîn Efendi'nin bu şerhi, bulabildiğimiz kadarıyla *Risâle-i Sefîne* üzerine yapılmış tek şerhtir. Şârih burada asıl metne tam anlamıyla bağlı kalarak detaylı bir şerh kaleme almıştır. Onun özellikle namâz,

3 Şeyh Kübrâ'nın eserleri ile ilgili bk. Gökbulut, *age*, s. 100-120.

4 Ödemişî hakkında bk. Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 65.

5 Bk. Necdet Tosun, *Îmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yay., 2005.

6 Muhammed Emîn Efendi, *Tesvîyetü'l-Îmâd*, Dersaadet: Şirket-i Sahafiyye-i Osmâniyye Matbaası, 1308, s. 2-3.

oruç ve zekâtın derûnî boyutuyla ilgilendiği, bu ibâdetlerin şerîat, tarîkat ve hakikat mertebelerinde ne anlama geldiği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Şârihin Arapça ve Farsçaya vâkıf olduğu ve medrese tahsilinden geçtiği anlaşılmaktadır. Eserinin bir yerinde "üstâdımız Fâzıl Ömer Şevkî hazretleri" diye bahsettiği bir zâttan tefsir okuduğunu dile getirmektedir.⁷ Muhammed Emîn'in edebî zevkinin de ileri düzeyde olduğu göze çarpmaktadır. Zira o, Şeyh Sa'dî Şîrâzî (v. 691/1292), Yazıcızâde Mehmed (v. 855/1451), Abdurrahman Câmî (v. 898/1492) ve İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725) gibi mutasavvîf şâirlerden çeşitli beyitler iktibâs ederek şerhini daha renkli ve zengin hâle getirmiş; Ferîdüddin Attâr (v. 618/1221)'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'sından*, Câmî'nin *Nefehâtü'l-üns'ünden* ve Ali b. Hüseyin es-Safi (v. 939/1532)'nin *Reşehât'*ından da bazı evliyâ menkıbeleri aktararak yorumlarının daha iyi anlaşılmasına gayret etmiştir. Âyet, hadis ve sûfî büyüklere yaptığı alıntılarının yanı sıra Seyyid Şerîf Cürçânî (v. 816/1413)'nin *Ta'rîfât'*ı, Eşrefoğlu Rûmî (v. 874/1469)'nin *Müzekki'n-nüfûs'u* ve Abdülganî en-Nâblusî (v. 1143/1731)'nin *Miftâhu'l-ma'iyye fî tarîki'n-Nakşibendiyye'si* de onun müracaat ettiği kaynaklar arasında yer almaktadır.

III. Risâle-i Sefîne ve Tesvîyetü'l-İmâd'da Şerîat-Tarîkat ve Hakikat

A. Şerîat-Tarîkat ve Hakikat Kavramları

Risâle-i Sefîne'de esas itibarıyla, tasavvuf tarihinde üzerinde çokça durulan üç kavram ele alınmaktadır. Bunlar dînin emir ve yasakları diyebileceğimiz "şerîat", kişiyi Hakk'a ulaştıran "tarîkat" ve sûfînin nihâî maksadı olan "hakikat"tır. Sûfîler nazarında bu üç terim birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; birisi olmadan diğeri asla var olamaz.

Tasavvuf ehlinin yaptığı tanımlardan, onların genellikle dînin zâhirî hükümlerine şerîat, bâtınî vechesine de hakikat ismini verdikleri anlaşılmaktadır. Mesela Kuşeyrî (v. 465/1072) şerîatın, ubûdiyyete sınımsız sarılmak hakkındaki emir; hakikatın de rubûbiyeti temâşâ etmek olduğunu söyler. Hakikat tarafından teyit edilmeyen hiçbir şerîatın makbul olmadığı gibi, şerîatla mukayyet olmayan hiçbir hakikatın de kabul edilemeyeceğini ekler. Ona göre şerîat, emredilene ifâ etmek; hakikat ise Allah'ın kazâsını, kaderini, gizlediği ve açıkladığı şeyi görmek demektir.⁸

⁷ Muhammed Emîn, *age*, s. 10.

⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle (Kuşeyrî Risâlesi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1999, s. 176.

Hucvîrî (v. 465/1072) ise hem “şerîatla hakikat aynı şeydir” diyen zâhir ulemâsını hem de “hakikat münkeşif olunca şerîat ortadan kalkar” görüşünü savunan bazı mülhidler eleştirmektedir. Ona göre bu iki kavram, öncelikle imandaki “dil ile ikrâr ve kalb ile tasdik” gibi farklıdır. Fakat aynı zamanda bunlar birbirinden de ayrılamaz. Çünkü ikrâr veya tasdikten biri olmazsa iman tam değildir. Hucvîrî’nin anlayışında hakikat, ilk insandan kıyâmete kadar hükmü geçerli olan ve üzerinde herhangi bir değişikliğin gerçekleşmediği mânâdan ibarettir. Şerîat ise ilâhî emirler ve yasaklarla ilgili hükümler gibi üzerinde nesh ve tebdîlin câiz olduğu hususlardır. Dolayısıyla hakikat ilâhîdir ve vehbî bir karakter arz etmektedir. Böylece zamana ve mekâna bağlı olmayıp evrensel-dir. Şerîat kulların fiilleriyle ilgili beşerî ve dünyevî faaliyetlerdir, yani kesbîdir. Hucvîrî’nin şerîat-hakikat ilişkisine dair “*hakikatsız şerîat riyâ, şerîatsız hakikat ise nifâktır*” sözü sûfilerin bu konudaki genel kanaatini yansıtmaktadır.⁹

Risâle-i Sefîne müellifi Necmeddîn Kübrâ’ya göre şerîat, Allah ve Resûlü’nün buyurduğu abdest, namâz, oruç, zekât, haramı terk ve buna benzer emirler ve yasaklardır. Tasavvuf yolunu talep eden bir kimsenin öncelikle yapması gereken şeyler bu zikredilenlerdir. Tarîkat, birtakım menzilleri ve makâmları aşarak kişiyi Mevlâ’sına yakınlaştıracak olan takvâya sarılmaktır. Burada bir aşama kaydedilerek işin fetvâ boyutundan takvâ boyutuna yükselme söz konusudur. Hakikat ise maksada ulaşmak ve Kuşeyrî’nin de vurguladığı üzere Yüce Allah’ın tecellilerine mazhar olabilmek ve onları müşâhede edebilmektir.¹⁰

B. *Risâle-i Sefîne* ve *Tesviyetü'l-Îmâd*’da Şerîat-Tarîkat ve Hakikat

Necmeddîn Kübrâ, Şâfiî mezhebine mensup Sünnî bir mutasavvıftır.¹¹ Gerek te’lif ettiği eserlerinde gerekse irşâd faaliyetlerinde şer’î esasları titiz bir şekilde muhâfaza etmeye çalışmıştır. Bunun en güzel örneği *Risâle-i Sefîne*’dir. Müellif, burada kendi tasavvuf anlayışının temel taşlarını sembolik bir üslupla ve veciz bir şekilde dile getirmiştir.

9 Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1996, s. 534. Ayrıca bk. Himmət Konur, “Şeriat ve Tasavvuf”, *İslâmiyât*, c. I, sayı: 4, 1998, s. 120.

10 Necmeddîn Kübrâ, *Risâle-i Sefîne*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no: 2760, vr. 100^b.

11 Yâkut el-Hamevî, *Mu’cemü'l-büldân*, haz. Ferdinand Wüstenfeld, Tahran: İntişârât-ı Esedî, 1965, II, 415; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyye*, haz. Mahmud Muhammed et-Tanahi, Matbaatü İsa el-Babî el-Halebî, yy., 1964, VIII, 25.

Şeyh Kübrâ *Risâle-i Sefîne*'de şerîatı "gemi"ye, tarîkatı "deniz"e, hakîkatı ise "inci"ye benzetmektedir.¹² Ona göre bir sûfînin nihâî amacı hakîkat olmalıdır. Bunun için öncelikle atılması gereken iki önemli adım vardır. Bunlardan birincisi gemiye binmek, yani şerîatın gerekliliklerini yerine getirmek; ikincisi ise bütün tehlikeleri göze alarak denize açılmaktır. Hemen hemen bütün mutasavvıflarda rastladığımız şerîat vurgusu, burada da ihmâl edilmemiş görünmektedir. O kadar ki şeyhin, çeşitli kerâmetler izhâr eden kişileri değerlendirirken temel ölçütü, şerîata ne kadar bağlı olduğudur. Denize açılmak, bir takım zorluk ve sıkıntılara katlanarak bir üst boyut olan takvâyâ sıkı sıkıya sarılmak demektir. Çünkü inciyi elde etmek için yolculuğa çıkmıştır. İnci ise katlanılan bunca zorlukların sâlike sunduğu bir hediye gibidir. Necmeddîn Kübrâ'nın tasavvuf düşüncesinde inci, Allah'ın tecellî nurlarını müşâhedeyi sembolize etmektedir.¹³

Bunun yanı sıra risâlede üzerinde durulan bir diğer konu da ibâdetlerdeki derûnî boyuttur. Tasavvuf düşüncesinde abdest, namâz, oruç, zekât ve hac gibi birtakım ameller zâhirî görünümünün ardında başka içsel manâlar da taşır- lar.¹⁴ Esasen bu "*ilm-i bâtın*" veya "*fikh-i bâtın*" olarak isimlendirilen tasavvu- fun ilgi alanına girmektedir. Serrâc'ın (v. 378/988) da dediği gibi ilim, zâhir ve bâtın özelliklerini taşıyan şerîat ilmidir. Şerîatın tahâret, namâz, oruç ve hac gibi ibâdetlerle; had cezâları, boşanma, kısas, alış-veriş, miras vb. ahkâm konu- ları dış organlarımızla işlediğimiz zâhirî amellerdir. Bunlarla Fıkıh ilmi uğraş- maktadır. Fakat yukarıdakilerin yanında tasdik, yakîn, sıdk, ihlâs, sevgi, rızâ, sabır, vecd, ta'zîm, hayâ ve heybet gibi kalbe ait olan bâtınî ameller, mânevî hâl ve makâmlar da söz konusudur. Bu hususlar ise tasavvuf ilminin meseleleridir.¹⁵

Tasavvuftaki mânevî yükselişe paralel olarak kişi şerîat mertebesin- den tarîkat mertebesine yükseldiğinde her zaman yaptığı amellerin farklı anlamlarını kavramaya başlar. Meselâ şerîatta tahâret, bedenın pislikten

12 Şerîatın gemiye benzetilmesi, tasavvuf tarihinde aslında çok öncelerden beri bilinen bir semboldür. Bâyezîd-i Bistâm'nin bunu kullandığına dair bir rivâyet vardır: "Bir büyüğün şöyle dediği nakdedilmiştir: Şeyhi rüyada gördüm ve bana nasihat et dedim. Şöyle dedi: İnsanlar, ucu bucağı olmayan bir ummândadır. Uzaklarında *bir gemi* var, bu gemiye binmek için çabala ve şu miskin bedenini deryâdan kurtar." Bk. Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-Evlîyâ*, haz. Muhammed İsti'lâmî, Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1382, s. 210.

13 Kübrâ, *Risâle-i Sefîne*, vr. 100^b.

14 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Demirci, "İbadetlerin İç Anlamı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 3, 2000, s. 9-31; İdris Türk, *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

15 Serrâc, *el-Lümâ'* (*İslâm Tasavvufu*), haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yay., 1996, s. 23-24.

temizlenmesi anlamına gelirken, tarîkatta hevâ ve heveslerden uzaklaşmayı, hakîkatte ise kalbin Allah'ın dışındaki her şeyden arınmasını ifâde eder. Yine şerîatta zekât belirli oranlara ve şartlara bağlanmışken, tarîkat mertebesinde artık bu sınırlar ortadan kalkar ve sâlikten bütün malını tasadduk edebilmeyi öğrenmesi istenir.¹⁶

Şârih Muhammed Emîn Efendi'nin şerhinde özellikle namâz, oruç ve zekâtın esrârıyla ilgilendiği ve bu ibâdetlerin şerîat, tarîkat ve hakîkat mertebelerinde ne anlama geldiği üzerinde yorumlar geliştirdiği görülmektedir. Meselâ o, namâzla ilgili açıklamalarda bulunurken, öncelikle çeşitli fıkıh kitaplarından ve fakihlerden deliller getirerek bu ibâdetin aslına uygun bir şekilde nasıl edâ edilmesi gerektiğine değinmekte ve namâzın ta'dil-i erkânına uygun olarak kılınması husûsunda ısrar etmektedir. Zaten tarîkat ehli namâz dediğinde, öncelikle bu şer'î kaidelere uymayı kastetmektedir.¹⁷ Fakat onların anlayışlarında bu söylenenleri aşan bir boyut da vardır. O da namâzın öncesinden başlayıp bitimine kadar sûfilerin yaptıkları her harekette ve söyledikleri her sözde ihlâs ve huşû elden bırakmamaları ve bunların derûnundaki mânâyâ erişmeye çalışmalarıdır.

Örnek vermek gerekirse, bir sûfi "Allahu Ekber" deyince, Cenâb-ı Kibriyâ'nın bütün varlıklardan yüce olduğunu ve O'nun karşısında kendisinin ne kadar âciz ve hakîr kaldığını düşünür. "Sübhâneke" okurken, Cenâb-ı Hak ile mânevî olarak konuşur. Daha sonra "Elhamdülillâh" diyerek, O'na hamd ü senâda bulunur. "İyyâke na'büdü" ve "İyyâke neste'in" derken yalnızca Yüce Allah'a tazarru' ve münâcâta bulunur. Böylece o rükû' ve secdede de hiç gafflet göstermeden namâzını tamamlar. Hattâ selâm verirken bile yanında meleklerin olduğunu düşünerek hareket eder. Şârihin verdiği bu örnekler aslında "ihsân" mertebesini yakalamak ve "Namâz mü'minin mi'râcıdır" sırrına ermek için şarttır.¹⁸

Bütün bunlar yerine getirildiği takdirde namâzdaki "hizmet, kurbet ve vuslat" anlaşılmalı olacaktır. Zira namâzın bu üç özelliği bünyesinde barındırdığı söylenmektedir. Hizmet, şerîat; kurbet, tarîkat; vuslat ise hakîkat mertebesinde gerçekleşecektir.¹⁹

16 Kübrâ, *Risâle-i Sefîne*, vr. 100^b-101^a.

17 Muhammed Emîn, *Tesviyetü'l-Îmâd*, s. 8-9.

18 Muhammed Emîn, *age*, s. 10-11.

19 Muhammed Emîn, *age*, s. 7-8.

Şârihin üzerinde durduğu bir başka ibâdet oruçtur. Şerîatta yemekten, içmekten ve cinsî münâsebette uzak durmak gibi oruç için belirlenmiş bazı kurallar vardır. Bunlar yerine getirildiğinde bir Müslüman yükümlülükten kurtulmuş olur. Fakat tarîkat mertebesine yükselmiş kişi bununla yetinemez. O, oruç tutarken şer'î kaidelerin yanı sıra Yüce Allah'ın dışındaki her türlü vehim, hayâl ve meşguliyetlerden de imsâk eder, yani uzak durur. Muhammed Emîn Efendi bununla kastedilenin aslında savm-i dâim/devamlı oruç olduğunu söyler. Yani ehl-i tarîk olan bir kişi kalbini sadece oruç tutarken değil, her zaman mal, makam ve çoluk-çocuk gibi arzu ve isteklerden korur, gaffete düşmemeye çalışır.²⁰

Muhammed Emîn Efendi, bu hususlara değinirken, şerîatın temel gerekliliklerini ihmâl ettiği halde şeyhlik ve sûfilik iddiâsında bulunan bir kısım zevâta da sert eleştiriler yöneltmektedir. Ona göre, bazılarının “*Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibâdet et.*” (Hicr 15/99) âyetinden hareketle yakîne eriştiklerini söyleyerek ve diğer bazılarının da on iki esmâya nâil olduklarını iddia ederek kendilerinden zâhirî teklifin düştüğünü ileri sürmeleri şerîat ve tarîkat açısından kabul edilebilecek bir şey değildir. Şârih bunların sırf cehâlet ve dalâlet ürünü düşünceler olduğunu belirtir ve tasavvufta çok meşhur olan “Şerîata muhâlif olan her şey bâtıldır.” düstûrunu bir kez daha hatırlatır.²¹

IV. Sonuç

Tasavvuf tarihinde nazariye sahibi sûfilerin ve tarîkat kurucu şahısların yazdıkları eserler her zaman için büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu eserlerin farklı zaman ve coğrafyalarda yaşayan ve değişik tasavvufi ekollere mensup kişiler tarafından şerhlere konu edildiği görülmektedir. Burada Kübreviyye tarîkatının pîri ve Arapça ve Farsça pek çok risâle telif etmiş olan Necmeddîn Kübrâ'nın *Risâle-i Sefîne'si* ile *Tesvîyetü'l-Îmâd* adlı şerhi incelenmeye çalışılmıştır. Buradan çıkardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Sûfiler ilk ortaya çıktıkları zamandan itibaren zâhir ehli diye isimlendirdikleri fakihlerden farklı bir yol izleyerek şerîatın derûnunu ve esrârını araştırmaya girişmişlerdir. İslâmî emirlerin ve ibâdetlerin sadece şekilden ibaret olmadığını, bunların ardında ilâhî hikmetlerin ve sırların bulunduğunu iddia etmişlerdir.

20 Muhammed Emîn, *age*, s. 18-19.

21 Muhammed Emîn, *age*, s. 9-10.

2. Buradan hareketle onlar şeriat-tarikat ve hakikat diye bir sınıflandırmaya gitmişler, bazen bu üçüne ma'rifeti de eklemişlerdir. Tasavvufî hayattaki merhaleler, makâmlar ve haller, yani mânevî yükseliş onların böyle bir tasnif yapmalarına olanak vermiştir.

3. Sûfîler söz konusu üç kavramın birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili olduğunu, dinî bir hayatın ancak bu üçünün birlikte uygulanmasıyla zevkli hale geleceğini savunmuşlardır. Hakikate ulaştım deyip, şeriatı ihmâl etme ya da tamamen gözden çıkarma iddiasında olanları şiddetli bir şekilde tenkit etmişlerdir.

4. Sûfîler nazarında bu üç kavramın ne kadar önemli olduğunun diğer bir göstergesi de çeşitli semboller ve benzetmelerle bunları anlatmaya çalışmalarıdır.

5. Tasavvufun ana meseleleri üzerinde yazılan bazı eserlerin, tarikat ve meşreb farklılığı gözetilmeden benimsendiği ve takdire şâyân bulunduğu anlaşılmaktadır. Kübreviyye pîrinin yazdığı kısa bir risâlenin neredeyse yedi asır sonra bir Nakşî tarafından şerh edilmesi bunun en güzel örneklerinden biridir.

6. Bununla birlikte şârihin tarikat anlayışının yorumlanan metne bazı yansımaları da göze çarpmaktadır. *Tesviyetü'l-Îmâd* adlı şerhte Nakşibendiyye tarikatı mensuplarının namaz ve oruç gibi ibâdetlerin zâhirine gösterdikleri dikkat ve itina açıkça görülmektedir. Ayrıca şârihin yeri geldikçe kendi tasavvufî yolunun esaslarından -sohbet gibi- bahsettiği de gözlerden kaçmamaktadır.

V. Neşre Dair

Kütüphâne kayıtlarından ve yaptığımız incelemelerden Necmeddîn Kübrâ'nın risâlesinin aşağıdaki yazma nüshalarına ulaşılmıştır. Bu nüshalar biraz sonra görüleceği üzere değişik isimler altında kayıtlara geçmişse de bizim *Risâle-i Sefîne* diye isimlendirdiğimiz eseri ihtivâ etmektedirler:

- 1- *Risâle fi beyânî's-şerîa ve't-tarîka ve'l-hakîka*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2760, vr. 100b-101a.
- 2- *Risâle fi's-şerîa ve't-tarîka ve'l-hakîka*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3653, 63a-b.
- 3- *Risâle fi enne evvele şey'in vecebe alâ tâlibi'l-hakîka*, Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin, nr. 241, vr. 90^{a-b}.

- 4- *Risâle fî vücûbi't-temessüki bi'ş-şerîa li-tâlibi'l-hakîka*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1058, vr. 27^b-28^a.
- 5- *Risâle fî ilmi's-sülûk*, İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Arapça, nr. 235, vr. 87^b-89^a.
- 6- *Risâle fî beyâni'ş-şerîa ve't-tarîka ve'l-hakîka*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 1194, vr. 1-3.
- 7- *Risâle fî'ş-şerîa ve't-tarîka ve'l-hakîka*, İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Arapça, nr. 4530, vr. 2^b-3^a.
- 8- *Risâle fî beyâni'ş-şerîa ve't-tarîka ve'l-hakîka ve'l-ma'rife*, Milli Ktp., nr. 2859/2, 17^{a-b}.
- 9- *Risâle fî't-tasavvuf*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 1818/3, vr. 34^b-35^b.
- 10- *Risâle fî beyâni't-tasavvuf*, Milli Ktp., nr. 678/4, vr. 23b-24^a.
- 11- *Risâle mine'n-nefâisi'l-mühimme*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 355, vr. 14^a.
- 12- *Risâle-i Sefîne*, Koca Ragıp Paşa Ktp., nr. 1453, vr. 279^b.

EK-I kısmında vereceğimiz *Risâle-i Sefîne*'nin metni aşağıdaki üç nüsha karşılaştırılarak ortaya çıkarılmıştır. Nüshalar arasındaki farklılıklar dipnotlarda gösterilmeye çalışılmıştır. Şârih Muhammed Emîn Efendi muhtemelen farklı bir nüshayı esas aldığı için bizim burada verdiğimiz metinden yer yer ayrılabilir.

1. Ş nüshası: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no: 2760, vr. 100^b-101^a.
2. A nüshası: Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin, no: 241, vr. 90^{a-b}.
3. L nüshası: Süleymaniye Ktp., Lâleli, no: 3653, vr. 63^{a-b}.

Kaynakça

- Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. I.
- Demirci, Mehmet, "İbadetlerin İç Anlamı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 3, 2000.
- Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. Muhammed İsti'lâmî, Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1382.
- Hucviri, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1996.
- Konur, Himmet, "Şeriat ve Tasavvuf", *İslâmiyât*, c. I, sayı: 4, 1998.
- Kuşeyri, *er-Risâle (Kuşeyri Risâlesi)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1999.
- Muhammed Emîn Efendi, *Tesviyetü'l-İmâd*, Dersaadet: Şirket-i Sahafiyye-i Osmâniyye Matbaası, 1308.

- Necmeddîn Kübrâ, *Tasavvufta On Esas (Usûlü'l-Aşere Şerhleri)*, haz. Süleyman Gökbulut, İstanbul: İnsan Yay., 2010.
- Serrâc, *el-Lümâ' (İslâm Tasavvufu)*, haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yay., 1996.
- Sübki, *Tabakâtü's-şâfiyye*, haz. Mahmud Muhammed et-Tanahi, Matbaatü İsa el-Babi el-Halebî, yy., 1964, VIII.
- Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yay., 2010.
- Tosun, Necdet, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yay., 2005.
- Türk, İdris, *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.
- Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, haz. Ferdinand Wüstenfeld, Tahran: İntişârât-ı Esedî, 1965, II.

EK-I: Risâle-i Sefîne'nin Metni

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله وصحبه أجمعين.

قال الشيخ المحقق نجم الدين الكبرى قدس سره العزيز: الشريعة كالسفينه والطريقة كالبحر والحقيقة كالدر. فمن أراد الدر ركب السفينة ثم شرع في²² البحر ثم وصل إلى الدر. ومن ترك هذا الترتيب لم يصل إلى الدر.

فأول شئ وجب على الطالب هو الشريعة. والمراد من الشريعة ما أمر الله ورسوله من الوضوء والصلاة والصوم واداء الزكوة وترك الحرام وغير ذلك من الاوامر والنواهي. والطريقة هو الأخذ بالتقوى يقربك إلى المولى من قطع المنازل والمقامات. وأما الحقيقة فهي الوصول إلى المقصد ومشاهدة نور التجلي. كما²³ قيل: الصلوة خدمة وقربة ووصلة. فالخدمة في الشريعة والقربة في الطريقة والوصلة في الحقيقة. والصلوة²⁴ جامعة لهذه الخصال الثلاثة. كما قيل: الشريعة أن تعبده والطريقة أن تحضره والحقيقة أن تشهده.²⁵

قيل: ما الخلوة؟ قال الشيخ: الخلوة إنقطاع عن الخلق إلى الخالق. لأنه سفر النفس إلى القلب ومن القلب إلى الروح ومن الروح إلى السر ومن السر إلى خالق الكل. ومسافة هذا السفر بعيدة جدًا بالنسبة إلى النفس، قريبة جدًا بالنسبة إلى الله.

طهارة الشريعة، طهارة البدن عن الحدث²⁶؛ وطهارة الطريقة، التخلية²⁷ عن الهوى؛ وطهارة الحقيقة، خلو القلب عما سوى الله تعالى. وصلاة الشريعة بالأركان والأذكار؛ وصلاة الطريقة بالخلاء عن الأكوان والتوجه بالكلية إلى الرحمن وإستغراقه بالذات²⁸ إلى المناجات في كل مكان وزمان. وصوم الشريعة بالإمساك عن الأكل والشرب²⁹؛ وصوم الطريقة بالإمساك عن الأوهام شغلا لمحبة رب الأنام. وزكوة الشريعة من كل عشرين مثقالاً نصف مثقال، وزكاة الطريقة التصدق بكل³⁰ المال.

فلو رأيت شخصاً يطير في الهواء أو يمشى على البحر أو يأكل النار أو غير ذلك مما يشبه الكرامات ويترك³¹ فرضاً من فرائض الله تعالى أو سنة من سنن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم، فأعلم أنه كذاب في دعواه وليس فعله ذلك كرامة³² بل هو سحر.³³ والله تعالى أعلم بالصواب.

22 L'de "غاض إلى"

23 Ş'de "فيما"; A'da "كما"

24 Ş ve A'da "والخلوة"

25 Bu cümle Ş ve A'da yoktur. L'de ve şârihin metninde yer almaktadır.

26 L'de "طهارة الشريعة بالماء"

27 L'de "بالتجنب"

28 L'de "واستغراقه بذات"

29 L'de "عن الطعام والشراب"

30 L'de "بجميع"

31 A'da "و هو يترك"; L'de "إذ يترك"

32 Ş ve A'da "كرامات"

33 L'de ilâveten şu ifâdeler de yer almaktadır: "أو استدراج أو من الفتن الالهية"

EK-II: *Risâle-i Sefîne'nin Tercümesi*

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. Salât ve selâm O'nun yarattığı en hayırlı kul olan Hz. Muhammed'in, ehl-i beytinin ve bütün ashâbının üzerine olsun.

eş-Şeyh el-Muhakkık Necmeddîn el-Kübrâ (azîz sırrı mukaddes olsun) şöyle dedi: Şerîat gemi, tarîkat deniz, hakîkat ise inci gibidir. Kim inciye elde etmek isterse, gemiye biner, denize açılır ve inciye vâsıl olur. Bu sıraya uymayan inciye ulaşamaz.

Tâlib için gerekli olan ilk şey şerîattır. Şerîattan murâd da Allah'ın ve Resûlü'nün buyurduğu abdest, namâz, oruç, zekât, haramı terk ve buna benzer emirler ve nehiylerdir. Tarîkat, menzilleri ve makâmları aşarak seni Mevlâ'ya yakınlaştıracak olan takvâyâ tutunmaktır. Hakîkat ise maksada ulaşmak ve tecellî nûrunu müşâhede etmektir.

Namâzın/salâtın "hizmet, kurbet ve vuslat" olduğu söylenmiştir. Hizmet şerîatta, kurbet tarîkatta, vuslat ise hakîkattadır. Namâz/salât, bu üç özelliği içinde barındırmaktadır. Nitekim "şerîat O'na ibâdet etmen, tarîkat O'nun huzûrunda bulunman, hakîkat ise O'nu müşâhede etmen-dir" denilmiştir.

"Halvet nedir?" denildi. Şöyle dedi: Halvet, halktan tamamen ayrılarak Hâlık'a yönelmektir. Çünkü o nefsin kalbe, kalbden rûha, ruhtan sırta, sırdan da her şeyin yaratıcısına seferidir. Bu sefer, nefse nispetle oldukça uzak, Allah'a nispetle de hayli yakındır.

Şerîatın tahâreti, bedenın pislikten arınmasıdır. Tarîkatın tahâreti, hevâdan uzaklaşmaktır. Hakîkatın tahâreti, kalbin Allah'ın dışındaki her şeyden boş olmasıdır. Şerîatın namâzı rükünler ve zikirler ile dir. Tarîkatın namâzı, bütün mevcûdâtın berî olup tamamen Rahmân'a yönelmek ve Hakk'ın zâtında müstağrak olarak her mekân ve zamanda O'na münâcât etmektir. Şerîatın orucu, yeme ve içmeden uzak durmaktır. Tarîkatın orucu, mahlûkâtın Rabbinin muhabbetiyle meşgul olup vehimlerden sakınmaktır. Şerîatın zekâtı, her yirmi miskal için yarım miskaldır. Tarîkatın zekâtı ise bütün malı tasadduk etmektir.

Eğer havada uçma, denizde yürüme, ateş yutma gibi kerâmetleri gösteren, fakat Allah Teâlâ'nın farzlarından bir farzı veya Nebî (as)'nin sünnetlerinden bir sünneti terk eden bir adam görürsen, bil ki o dâvasında yalancıdır. Onun yaptığı bu iş kerâmet değil, sihirdir. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

تسويت العماد
Tesviyetü'l-Îmâd

EK-III: Tesviyetü'l-Îmâd Adlı Şerhin Metni³⁴

/1/ Bu risâleyi, hakîrin tercüme ve şerh eylemesi, ahresin tercümanlık eylemesi gibi mahz-ı akdâr-ı Hallâk ile husûle geldi. Elhamdülillâh ale't-tevfîk. Gerçi nefsü'l-emrde leyse bi-şey' ise de, lâkin hakîre nisbetle bir sabiyy-i sağîr bir cırcır böceğini derdest eylemesiyle ziyâde iftihâr eyleyip hakkında büyük mürüvvet olduğu gibi bu mecma'-ı elfâz-ı perîşân, hakk-ı âcizânemde ni'met-i azîme-i mahmûdedir. İmdi bir ihvân nazar buyurdukta, bir miktar görüp pür-kusûr imiş diye terk eylesin, belki her bir kusûra, gördükçe afv olunmasına duâ ederek tamâmen mütâla'a buyurup hüsn-i nazar ile hüsn-i tevçih buyurmaları ricâ olunur. Zirâ manzûrun hâl-i şânı nâzırın nazarına göre zâhir olur. Şâirin dediği gibi:

و عين الرضا عن كل عيب كليله ولكن عين السخط تبدي المساويا

Tercümesi:

Muhabbetle nazar her bir uyûbu setr ider görmez.

Adâvetle nazar kemlikleri ifşâ ider durmaz.

/2/ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

[Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla]

Hamd-i hakîkiye müstehak ve cemî' hamd O'na muhtas ve bizleri hamd eylemek şânından olan mahlûkâtından kılan Rabbimiz Teâlâ hazretlerine hamd ü senâdan dahi ekmelü't-tahiyyât ve etemmü't-teslimâta lâyük ve kâffe-i mahlûkâta ba's ve irsâl olunmuş Peygamberimiz (a.s.) dahi âl ve ashâb-ı kirâm üzere salât ve selâmdan sonra, ma'lûm ola ki bu mü'minînin ahkarı ve mürîdinin efkarı, kalbi fânîk, perîşân-ı hâkpây-ı dervîşân ismi ve mahlası Muhammed el-Emîn, cismi kendisi eşeddü'l-müznibîn olan bîçâre, esîr-i nefsi emmâre, âteş-i hicrânda harîk, deryâ-yı gafflette garîk olduğu için selîmü'l-fuâd, kerîmü'l-ibâd, sultânü'l-ârifîn, dermânü'l-âşıkîn olan zevât-ı kirâmın müellefâtından esbâb-ı ma'rîfet olan âdâb-ı tarîkat ve hizmet-i şerîat istifâdesi emeli ile ba'zı risâle-i mutasavvifeyi mütâlaa ederdim. Bu def'a te'lîf-i eş-Şeyh el-Kâmil el-Muhyiddîn tasrîhuş-Şeyh el-Fâzıl en-Necmeddîn olmak üzre kalîlü'l-lafz ve'l-ibâre, kesîrü'l-ma'nâ ve'l-işâre bir risâle gördüm. Kemâl-i ihtimâmı, imâdü'd-dîn olan namâz,

34 Şerhte *Risâle-i Sefîne*'nin Arapça metni () içinde bolt olarak yazılmıştır. [] arasındaki ifâdeler hazırlayana veya şârihin kendisinin Arapça veya Farsça'dan tercüme ettiği ifâdelere aittir. // içindeki rakamlar eserin sayfa numaralarını göstermektedir. Âyetler metin içerisinde, kaynaklarına ulaşabildiğimiz hadisler ve alıntılar ise dipnotlarda verilmiştir.

şerîata mutâbık, tarîkâta muvâfık, hakîkate lâyıık ne gûnâ edâ olunabilir ve kezâlik tâlib-i /3/ ma'rifetullah olan sâlikîne ziyâde fâideli mesâil-i adîdeyi hâvî, lâkin Arabiyyü'l-ibâre ve gâyet muhtasar olduğu için imdi bu hakîr min gayr-i haddin, ما لا يدرك كله لا يترك كله [Tümü anlaşılmayan bir şeyin hepsi terk edilmez] diyerek Türkiyye'ye tercüme eyleyip ve ba'zı icmâl olunan mübâhase Vâhibü'l-atâyâ hazretlerinin tevfiık ve ihsân buyurduğu miktârı tafsîl ve beyân murâd eyledim. Rabbim hatâlardan hıfz eyleyip itmâmına müyesser eyleye.

Pes musannif rahimehullâhü teâlâ hazretleri riâyeten li'l-makâm teyemmünen buyurdular: (بسم الله الرحمن الرحيم) dünyâda mü'minîne ve mü'minâta ve sâir mahlûkâta âmmeten in'âm ve ihsân edici, âhirette ancak mü'minlere hâssaten in'âm ve ihsân edici Zât ve Ma'bûd'un ism-i şerifi istiânesiyle yahut ism-i şerîfine mülâbis olduğum halde ben bu risâleyi te'lîfe başladım.

Ve kezâlik teberrüken buyurdular: (الحمد لله رب العالمين) cemî' mehâmid ve senâ âlemlerin her bir zerresini yoktan var edip ânen fe-ânen terbiye edici Mâlik-i hakîkî olan ma'bûd bi'l-hak için sâbittir. (والصلاة والسلام على) (خير خلقه محمد وآله اجمعين) dahi Allah'ın rahmeti ve melâikenin istiğfârı, mü'minînin duâsı, dahi iki cihânda selâmetlik cemî' mahlûkullâhın hayırlısı olan Muhammed'in (a.s.) üzerine dahi âl ve etbânın cemîsinin üzerine olsun.

(وبعد) besmeleden, hamdeleden, salveleden ferâğ zamânından sonra bir şey mevcûd oldu ise (فقال الشيخ المحقق نجم الكبرى قدس سره) imdi Şeyh-i muhakık Necmeddîn el-Kübrâ buyurdu. Ya'ni künyesi "Ebu'l-Cennâb", adı Ahmed b. Ömer el-Hayûfî [el-Hîvekî], lakabı "Kübrâ" olan Şeyh Necmeddîn. Ona "Kübrâ" lakabının vechi, civânlığı zamanında tahsîl-i ulûma meşğûl iken her kiminle ki münâzara ve mübâhase etse gâlib gelirdi. İmdi bu sebeple ona "Tâmmetü'l-kübrâ" /4/ lakab koydular. "Tâmme" lügatte gâlib ma'nâsınadır. Ondan sonra bu lakab onun üzerine gâlib oldu. Pes "Tâmme" lafzı hazf olunup hemân "Kübrâ" lakab kaldı. Vefâtı 618'dedir. Ve Hz. Şeyh'in müridleri çok idi. Bir nicesi muktedâ-yı zamân olmuşlar idi. Mecdüddîn Bağdâdî ve Sa'deddîn Hammûye ve Baba Kemâl Cendî ve Şeyh Radyüddîn Ali Lâlâ ve Şeyh Seyfeddîn Bâharzî ve Şeyh Necmeddîn Râzî ve Şeyh Cemâleddîn Gîlî gibi, kaddesallâhü ervâhahümü'l-aliyye.

(الشريعة كالسفينة) şerîat gemi gibidir. İmdi şer'-i şerîfe mütemessik olan deryâda gark olmak gibi mehâlikten halâs olur, ammâ gayrılar helâk olur.

(والطريقة كالنجم) bulduğumuz nüsha böyle olup ma'nâsında hafâ olduğu için ind-i hakîrânemde "necm" lafzı hatâ olup mâ-ba'di karînesiyle savâb olan (والطريقة كالبحر) olmaktır. Dahi tarîkat deryâ gibidir. İmdi gemisiz deryâyâ dühûl mücib-i helâk olduğu gibi, şerîatsız tarîkâta iltimâs helâk-i ma'nevîye bâisdir. (والحقيقة كالدر) dahi hakîkat inci gibidir. İmdi deryâsız inci bulunmadığı gibi tarîkâtsiz hakîkat bulunmaz. (ومن اراد الدر ركب في السفينة ثم شرع) (ومن اراد الدر ركب في السفينة ثم شرع) dahi inci murâd eyleyen kişi gemiye biner, sonra deryâyâ şürû' eyler, sonra inciye vâsıl olur. (فمن ترك هذا الترتيب لم يصل الى الدر) (فمن ترك هذا الترتيب لم يصل الى الدر) imdi şu tertîbi terk eyleyen kişi inciye vâsıl olmaz.

(فأول شيء يجب على الطالب هو الشريعة) (فأول شيء يجب على الطالب هو الشريعة) imdi tâlib üzre vâcib olan şeyin evveli ancak şerîattır. (والمراد من الشريعة أمر الله ورسوله من الوضوء والصلاة والصوم واداء) (والمراد من الشريعة أمر الله ورسوله من الوضوء والصلاة والصوم واداء) dahi şerîattan murâd abdest, dahi namâz, dahi oruç, dahi edâ-i zekât, dahi edâ-i hacdan olucu Allah /5/ Teâlâ'nın emri ve Resûlullah'ın emridir. (وغير ذلك من) (وغير ذلك من) dahi harâm olan şeyleri terk eylemektir. (الاوامر والنواهي) (الاوامر والنواهي) dahi evâmîr ve nevâhîden olucu bunların gayrıdır.

(والطريقة هو الأخذ بالتقوى) (والطريقة هو الأخذ بالتقوى) dahi tarîkat takvâ ahz eylemek. Ma'lum ola, takvâ için ulemâ-yı kirâm müteaddid ma'nâlar beyân etmişler. Birisi budur ki, kişinin sırrını Hak'tan işgâl eden şeylerden tenezzüh eyleyip ve sakınip bi-cemî'-i cesedi zikrullahda iştigâldir. Bu makâmda murâd bu ma'nâ olduğu zâhirdir. (وما يقربك الى المولى من قطع المنازل والمقامات) (وما يقربك الى المولى من قطع المنازل والمقامات) menziller ve makâmlar kat' eyleyip vâsıl olmaktan olucu Cenâb-ı Mevlâ-yı Müteâl hazretlerine kurb-i ma'nevî ile yakınlaştıracı şeylerdir. İmdi ehl-i tarîkat olana lâzımdır ki her ne ki işler ise ol fiil Hak Teâlâ'nın akdârı ve yaratması olduğuna tezekkür üzre olup, her bir işinde gafletten hazer eyleye. Meselâ taâm yediği vakitte evvelâ ol taâmı Cenâb-ı Rezzâk hazretleri kendisine nasîb eylemiş, ne büyük ni'mettir, ba'de nice türlü ni'metleri müştemildir. Meselâ kendi elin ile alıp ağzına götürmene kudret gibi, her bir def'ada ağzın açılması gibi ve dişler gibi ve dil ağzın için tahvîl edip döndürmesi gibi, velev diş olmasa bile çiğneyip yutmağa kâbil olması gibi, ba'de kuvve-i câzibe ile her bir lokmayı sehîlce yutmak gibi ve mi'dede hazm olup her bir kuvâyâ nef'i münteşir olduktan sonra fudalâtı³⁵ sebîleynden hurûcu gibi. Onun için helâdan çıktıkta, [Bana ezâ veren şeyi giderip, faydalı olanı tutan Allah'a hamd olsun] diye hamd eylemek sünen-i İslâmiyye'dendir. Ve bir de her bir taâmdan bir türlü lez-

³⁵ Metinde "fudalâtı" şeklinde geçmekte, fakat "fudalâtın" diye okunması daha doğru gibi görünmektedir.

zet hâsıl olup birbirine mugâyir, meselâ şeker ile tuz sûrette müşâbehet-i tâtıme ile müşâbih /6/ iken lezzetleri ne kadar mugâyirdir. Ba'zı sûretleri mugâyir, lezzetleri muvâfık limon ile koruk gibi. İmdi her bir lokmayı ağzına aldıkça hâsıl olan lezâizin Hâlık'ı sende halk eylemekle sana in'âmı gibi görülmez mi? Nâ-mîzâc olan kişide bu lezzet hâsıl olmaz. Belki lezîz taâmı ağzına koyduktaki istifrâğ gibi mazarrat irâs eyler. Pes Mevlâ-yı Müteâl hazretleri mahz-ı lütfu ile esihhâda iştihâ halk eylemesi gibi ve yine Şeyh Sa'dî hazretlerinin;

Şiir:

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

beyti ile işâret buyurduğu gibi: [Bir lokma taâm husûle gelinceye kadar senin için bulut ve rüzgâr ve ay ve güneş belki hayvânâttan çift öküzleri ve çapacılar ve harmanacılar gibi nice mahlûkâtın hizmetleri ile hâsıl olması] gibi nice dekâik-i niam-ı uzmâlar. Elhâsıl Cenâb-ı Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin estaîzü billâh *وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا* (İbrahim, 14/34) [Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız.] nazm-ı celîlinin mîsdâkınca bizlere ihsân buyurduğu ni'metler bir taâmı add ü hesâbı kâbil olmayınca bunca ef'âl ve ahvâlimizde olan esrâr-ı acîbe ve dekâik-i garîbelere dâimâ âgâh olup gaffletten kemâl-i hazer üzre, Cenâb-ı Mevlâ'dan huzûr-ı kalb ve devâm-ı nisbete talep üzre olmalı. Zîrâ lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh teâlâ.

(وَأما الحقيقة فهي الوصول إلى المقصد) dahi ammâ hakikat imdi ol ancak maksada vâsıl olmaktır. Nitekim Hâce Bahâeddîn (k.s.) hazretleri buyurmuşlar: “Zikirde maksûd mürîdin kalbi muhabbet ile ve ta'zîm ile Hak Teâlâ hazretleri ile dâimâ hâzır maallâh olmaktır.” (ومشاهدة نور التجلي) dahi müşâhede-i nûr-i tecellî-i ilâhiyyeye vâsıl olmaktır. Bu ibâre mâ-kabline atf-ı tefsîr ma'razındadır. Zîrâ sâdât-ı Nakşibendiyye'nin tarikleri devâm-ı ubûdiyyettir. Istilâh-ı Nakşibendiyye'de /7/ ubûdiyyet, Hak Teâlâ hazretleri ile devâm-ı huzûr ve mülâzemetten ibârettir. “Huzûr, şühûd ve murâkabe ile adem-i gafflet veya adem-i gaybet demektir” diye *Miftâhu'l-muayyen*'de³⁶ beyân olunmuş. Ya'ni abdin vücûdu Allah Teâlâ ile olmak haysiyetle dahi harekâtı ve sükûnu ve tekellümü ve samtı ve kıyâmı ve kuûdu ve meşyi ve

³⁶ Burada yanlışlıkla *Miftâhu'l-muayyen* diye yazılan ve Abdülganî en-Nâblusî'ye (v. 1143/1731) ait olan eserin tam adı *Miftâhu'l-maiyye fi tarikîn-Nakşibendiyye* olup Tâceddîn b. Zekerîyyâ el-Ösmânî'nin *Tâciyye* diye bilinen *Risâle fi sülûki hâssati's-sâde* adlı eserinin şerhidir. Bk. Ahmet Özel, “Nablusî, Abdülganî b. İsmâil”, *DİA*, XXXII, 268-270.

ekli ve şürebü ve akli ve hissi ile idrâk olunan şeyin küllîsi abdin indinde bu minvâl üzere olduğundan gâfil olmamaktır. Belki Hak celle ve alâ hazretlerinin vücûdu sebebiyle keyfiyyât-ı mezkûreden gaybet ve zühûle musâhabet ile ubûdiyyet-i abd bir şey görür ve idrâk eder ise ol şeyin zuhûru mertebesinde Allah Teâlâ'yı görür ve idrâk eder, o şeyi görmez. Zâhir olan ancak Allah Teâlâ'dır, ol şey değildir. Ânın çün zirve-i hakîkate vâsıl olan ba'zî ârifîn, estaîzü billâh *كُلُّ شَيْءٍ خَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ* (Kasas 28/88) [O'nun vechi müstesnâ her şey helâk olucudur] nazm-ı celîlinin ma'nâ-yı şerîfi "Mâsivallah el-ân hâliktir (هالك)" buyurdular. İlm-i akâidde beyân etmişler.

(كما في الصلاة خدمة وقربة ووصلة) nitekim namâzda hizmet vardır. Ya'ni ehl-i şeriat mücerred emrullah ve emr-i Resûlullah'a imtisâl ile şer'-i şerife hâdim olur. Dahi kurbet vardır. Ya'ni ehl-i tarîkat bu hizmet ile kat'-ı menâzil ve terakkî-i makâmât ile takarrüb-i ilallâha nâil olur. Dahi vuslat vardır. Ya'ni ehl-i hakikat bu hizmet ve kurbet ile müşâhede-i nûr-i tecellîye mazhar olup maksad-ı a'lâya vâsıl olur.

(فالخدمة في الشريعة) imdi hizmet şerîattadır. Bu takdîrce abdest, namâz, oruç, dahi zekât ve hacı edâ, dahi haramları terk gibi evâmire imtisâl, nevâhîden içtinâb etmeyen kişilere ehl-i şeriat denilmek ne vechile sahîh olur! (والقربة في الطريقة) dahi kurbet tarîkattadır. İmdi zühd ve takvâsı olmayıp merâtib-i âliyyeyi terakkî ve vuslatı bâis olan nevâfil ve azîmetler /8/ ile ameli terk ve ihmâl eyleyen kişilere ehl-i tarîkat denilmek ne vechile sahîh olur! (والوصلة في الحقيقة) dahi vuslat hakîkattedir. İmdi her bir kâinâtta müşâhede-i nûr-i tecellî-i ilâhiye mazhar olup, nitekim Bişr-i Hâfî hazretleri yeryüzünde nûr-i tecellîyi dâimâ müşâhede ettiği için yalın ayak gezer idi. Onun için "Hâfî" tesmiye olundu. Bâ-husûs namâzda ve sâir ibadâtta bu ni'met-i azîmeye muvaffak olup da maksad-ı a'lâya vâsıl olmayan kişilere ehl-i hakikat denilmek ne vechile sahîh olur! Belki bunlar kuru da'vâ ile müddeîler ve mukallidlerdir. Rabbim cümlemizi muhakkıklardan eyleye. (والصلاة جامعة لهذه الخصال الثلاثة) dahi namâz bu üç hasleti cem' edicidir. Bu makâmda bir miktâr bast-ı kelâm iktizâ eder. Mevlâ'nın tevfiği miktârî beyân edelim.

İmdi ehl-i şeriat namâz murâd eyledikte namâz hâricinde olan şartlara fukahânın beyânı üzre kemâ yenbağî riâyet ile huzû', huşû' üzre iftitâh ve şürû' eyleyip kırâatta tecvîd ve ta'lîme ihtimâm eyleyip aceleden sakına. Tâ ki ba'zularının sür'atle kırâatında "Allahü Ekber" diyecek yerde "Alla Ekber", "Sübâneke" diyecek yerde "Sübâneke", "er-Rahîm Mâlik" yerinde

“er-Rahîmâlik”, “yevmüddîn iyyâke” yerinde “yevmüddîniyâke”, “ellezîne en’amte” yerinde “ellezînen’amte” okumaları ki lahn-i celîlerden gâyet hazer üzre rükû’ ve sücûda ihtimâm ile kavme ve celselere dikkatle, secdede alnın bir nısfı olsun yere muttasıl olmasa namâz fâsid olur demişler. Her ne kadar *Mecmau’l-enhur*’da³⁷ yalnız burun muttasıl olsa cevâzını *Şerhu’l-cem*’den nakleder ise de. Kezâlik ayakları ikisi birden yerden ayrılrsa fâsid olur. Kezâlik secdede ayak parmaklarının tırnakları üzre yere konsa fâsid olur demişler. Her ne kadar bu meselede İbn Âbidîn³⁸ cevâzını beyân eder ise de. Kezâlik yanına bir kişi duracak olsa ol /9/ kişiyeye tevsî-i mekân için namâz içinde kendi ihtiyârıyla bir miktâr çekilse fâsid olur. Ammâ ol kişi kaktırıp ihtiyârsız hareket eylese zarar vermez. El-hâsıl kütüb-i fikhiyyede beyân buyurulan tafsîl üzre ferâiz ve vâcibât ve sünen ve müstehabâta alâ kadri’l-imbân riâyet ile dahi müfsedât ve mekrûhâtta kemâl-i ihtirâz ile edâ-yı salâtta dîne hizmet haslet-i seniyyesi hâsıl olur. Zîrâ hadîs-i şerîfde “الصلاة عماد الدين فمن أقامها فقد أقام الدين ومن تركها فقد هدم الدين” buyuruldu. Ma’nâ-yı şerîfi: [Namâz dînin direğidir. İmdi kim ikâme eyleyen kişi tahkîk-i dîni ikâme eyledi. Dahi namâzı terk eyleyen kişi imdi tahkîk-i dîni yıktı.]³⁹

Ammâ ehl-i tarîkat namâz murâd eyledikte evvelâ bu beyân olunan umûr-ı şer’iyyeye ihtimâm vâcibdir. Zîrâ tarîkata nisbetle şerîat değirmenin direği gibidir. İmdi direkte olan ihtilâl ve adem-i istikâmet değirmenin devrânının ihtilâli ve adem-i istikâmetini mûcib olduğu gibi şerîatta olan ihtilâl tarîkatın ihtilâlini mûcibdir. Hattâ bir kişi ibtidâ şerîata ihtimâm ile tarîkatta kemâl bulsa ba’dehû şerîatta kusûr eylemek ile tarîkatı harâb olur. Nitekim bir cevizin içi kabuğuyla beraber kemâl bulduktan sonra tâ kabuğunun bir tarafı yarılrsa veya kırılrsa hiç olmazsa karıncalar girip içini helâk eyler. El-hâsıl şerîat, tarîkatın sandık gibi muhâfız olduğunda ulemâ-yı ârifinin ittifâkı vardır. Nitekim hazret-i mürşidimiz el-Hâc Halîl Hilmî Ödemişî (k.s.) كل ما هو مخالف للشرع فهو باطل [Şerîata muhâlif olan her

37 Bu eser, Şeyhizâde Abdurrahman’ın (v. 1078/1667) Muhammed el-Halebî’nin *Mülteka’l-ebhur*’una yazdığı bir şerhtir. Şârihine nispetle “Dâmâd” diye meşhur olan bu kitap, Osmanlı döneminin temel fıkıh metinleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bk. Tahsin Özcan, “Şeyhizâde”, *DİA*, XXXIX, 86.

38 Tam adı Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî (v. 1252/1836) olan İbn Âbidîn son dönem Hanefî fakihlerinin önde gelenlerindedir. *Reddü’l-muhtâr ale’d-dürri’l-muhtâr* adlı eseri meşhurdur. Bk. Ahmet Özel, “İbn Âbidîn, Muhammed Emin”, *DİA*, XIX, 292-293.

39 Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmûa*, tahk. Abdurrahman Yahya el-Muallimî, Beyrut: el-Mektebûl-İslâmî, 1407, I, 14; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, tahk. Ahmed el-Kalâş, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985, II, 31.

şey bâtıldır] kaziyyesinden⁴⁰ asla gaflet olunmasın diye mürîdâna tenbîh buyururlar idi.

İmdi ba'zı tasavvuf iddiâsında bulunan müteşeyyiha-i dâlle ve mudil-lenin, estaîzü billâh *وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ* [Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibâdet et.] (Hicr 15/99) nazm-ı celîlînde yakînden müfessirînin beyân buyurdukları ma'nâya muhâlif bir ma'nâ murâd eyleyip, imdi bizler yakîne /10/ vâsıl olduk, bizden ibâdet-i zâhiriyye ile teklîf sâkât oldu; ve kezâlik ba'zılar dahi biz on iki esmâya nâil olunca bizden teklîf sâkât olur demeleri; ve ba'zı nâim olanı velev namâz vakti fevt olmasın diye uyar-mak zuhûrâtına mâni' olur diyerek uyarmayı câiz görmedikleri gibi şer'a muhâlif ef'âl ve akvâlleri mahz-ı cehâlet ve dalâlettir.

Böyle olunca ehl-i tarîkata lâzım olan bu hizmet-i şer'iyye hasletiy-le beraber namâza şürûundan evvelce mümkün mertebe tahsîl-i huzûr ile iştigâlden sonra namâza dühûl eyleyip huzûr-ı azamet-i kibriyâda münâcâta şürûunu tefekkür ve havf ve haşyet üzre "Allahu Ekber" dedik-çe, Cenâb-ı Kibriyâ'nın her bir mevcûdâtтан ziyâde büyüklüğüne münâsib ubûdiyyet ve ta'zîmden âciz olduğumuzu mülâhaza ederek, "Sübhâneke"de olan hitâblar ile Cenâb-ı Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ile muhâtaba-i ma'neviyye-i seniyye-i celîle-i azîmeden sonra "Elhamdülillâh" diyerek hamd ü senâ ile eğer ehli ise iltifât-ı maânî nüktesi üzre "İyyâke na'bûdü" hitâbıyla müfessirînin beyânları gibi tahsîs bi'l-ibâre ve "İyyâke nesteîn" hitâbıyla tazarru' ve münâcâttan adem-i gafletle rûkû' ve sücûdda kemâl-i huşû' ile. Nitekim üstâdımız Fâzıl Ömer Şevkî hazretleri tefsîr-i şerîf oku-tur iken tenbîh buyurdular ki: "Kişi secdeye vardıkta kemâl-i azamet-i ma'bûdün bi'l-hakkı şöyle tefekkür etmelidir ki kemâl-i huşû' ve tevâzu' ızhârı için hattâ alnımı yere vaz' eyledim diye mülâhaza etmelidir." Ve kezâlik Hazret-i mürşidimiz (k.s.) buyurur idi: "Selâm verir iken imâm ise cemâat ile beraber melâikeye, niyette cemâat ise imâm ve melâike ve sâir cemâati beraber, niyetinde münferid ise yalnız melâikeyi niyetinde melâikeyi görür gibi edeb-i huşû' üzre selâm vermelidir." El-hâsıl Hz. Re-sulullah /11/ (s.a.) efendimizin *إِحْسَانٌ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ* "الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك" [İhsân, Allah'a sanki O'nu görüyormuşçasına ibâdet etmendir, her ne kadar sen O'nu görmesen de O seni görmektedir] hadîs-i şerîfinin⁴¹ sır-

40 Bu söz, Ebu Saîd el-Harrâz'ın (v. 277/890) "*zâhire muhâlif olan her bâtın bâtıldır*" şeklindeki meşhur cümlesini akla getirmektedir. Bk. Kuşeyri, *er-Risâle*, s. 125.

41 Müslim, "İman", 1.

rına mazhar olmak kasdıyla edâ olunan namâzda terakkî-i makâmâtla Mevlâ'ya kurbet haslet-i aliyyesi hâsıl olur. Nitekim “الصلاة معراج المؤمن” [Namâz mü'minin mi'râcıdır] buyuruldu.

Ammâ ehl-i hakikat namâz murâd eyledikte şeriatla hizmeti, tarikatla kurbeti tahsîl ile bir makâma vâsıl olur ki ol makâmında mihrâb-ı zât-ı pâke yüz tutmağa müsteid olup namâza şürûunda mâsivâdan münkatı' olduğu hâlde kırâate başlayınca tecelliyât-ı ilâhiyyenin tezâyüdü ile müşâhede-i nûr-i Hak ve inkişâf-ı basîret gibi niam-ı celîleye nâil olur. Nitekim Yazıcızâde (k.s.) hazretleri buyurmuş:

Ere envâr-ı izzet zü'l-alâdan.

Verâ-yı lâ-halâdan lâ-melâdan.

Bula gönli hayât-ı câvidânı.

Unuta can namâzı ve ezânı.

Göre onu ki gözler görmez idi.

Ere ona ki fikr irgörmez idi.

Budur nâzı niyâzı etkiyânın.

Niyâzı bu durur câna kıyanın.

Husûsâ kim cemâatle kılınâ.

Cihân degmeye onun bir kılınâ

diyerek, *Esrârü'l-Ârifîn* kasîdesinde⁴² beyân olunduğuna göre fenâda fenâyâ, bekâdan bekâyâ vâsıl olup istiğrâk ile makâm-ı cem'e belki cem'u'l-cem'e erişip maksad-ı evlâ ve matlab-ı a'lâyâ vuslat haslet-i celîlesi hâsıl olur. İmdi namâz ile bu üç haslete nâil olunur. Mevlâ-yı müteâli hazretleri cümlemizi muvaffak eyleye.

(كما قيل الشريعة أن تعبده) nitekim denildi; “Şeriat, senin Cenâb-ı Hakk'a ibâdet etmekteğindir.” Mâ-sebaktan ma'lûm oldu ki ubûdiyyet muktezâyı şer'-i şerîf üzre dîne hizmet demektir. Nitekim hadîs-i sâbıkta “أن والطريقة أن تحضره) dahi tarikat, senin Cenâb-ı Hakk'a huzûrundur, ya'ni Cenâb-ı Hakk'ı görür gibi hâzır bilmekteğindir. Nitekim hadîs-i sâbıkta “كأنك تراه) buyruldu. /12/ (والحقيقة أن تشهده) dahi hakikat senin Cenâb-ı Hakk'ı Hak'la görmekteğindir. Nitekim hadîs-i sâbıkta “إن لم تكن

42 Yazıcıoğlu Mehmet, *Muhammediyye*, haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul: Meb Yay., 1996, II, 573-574. Yazıcıoğlu'nun metninde dördüncü beyitteki “niyâzı” yerine “namâzı” ifâdesi yer almaktadır.

“لم تكن” fi’l-i tâm ma’nâsına şarttır, “تراه” cezâdır. Ve kezâlik Seyyid Şerîf *Ta’rifât*’ında “الشهود رؤية الحق بالحق” buyurmuştur.⁴³

(قيل ما الخلوة) denildi ki “Halvet ne şeydir?” Ya’ni hakikat-i halvetten suâl olundu. Cevâb: (الخلوة إنقطاع عن الخلق إلى الخالق) halvet-i hakîkî halktan inkıtâ’ ve i’râz, cânib-i Hakk’a seyr ü seferdir. İmdi bir kişi tenhâ yerlerde halk ile ihtilât eyleyeyip nâsdan uzlet ile umûr-ı dünyâ ve ef’âl-i nefsâniyye ile meşgûl olsa, yâhûd umûr-ı dünyâyı zâhiren terk eyleyip iştigâl eylemez, lâkin derûnunda hubb-i mahlûkâtтан adem-i inkıtâ’ ile umûr-ı nefsâniyye arzusu üzre yâhûd bir tarafa meyl ve muhabbetten bî-haber. Nitekim bu kişiler hakkında denilir;

Şiir:

Aşk⁴⁴ olmayan kişiler.

Hemân gözü ışılar.

Yer taâmı içer suyu,

Hayvân gibi mışılar.

El-hâsıl bu misli kimselerin nâsdan inkıtâna halvet denilmez. Amma şol kişiler ki;

Şiir:

Derd-i aşkınla muhabbet hil’ati,

Giydirip ver mâsivâdan cenneti

diyerek, hubb-i zâtî sırrına mazhar olmak emeli ile muhabbet-i halkı derûnundan ihrâc ile nâsdan münkatı’ olup, aşk-ı şevk-ı Hâlık ile müstağ-rak olduğu halde halktan inkıtâna halvet-i hakîkî denilir, velev hasbe’l-icâb zâhiren mahlûkâta ihtilât eyleser de. Zîrâ böyle kişinin zâhiri halk ile bâtını Hak iledir. Nitekim buyurmuşlar: “العارف كائن بائن” [Ârif, zâhirde halkla, bâtında Hak’la birliktedir] kezâlik bu ma’nâya işâret olarak;

Şiir:

Derûnu âşinâ ol taşradan bigâne resmin tut.

Aceb zibâ revîşdir âkil ol dîvâne resmin tut.

43 Seyyid Şerîf Cürçânî, *Kitâbü’t-ta’rifât*, tahk. Abdülmünim el-Hufnî, Kâhire: Dârü’r-Reşâd, ts., s. 146.

44 Metinde “aşk” diye yazılsa da “aşık” şeklinde okumak daha doğru gibi görünmektedir.

Belki estaîzü billâh **لَا تُلَهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ** [Onlar öyle kim-selerdir ki, onları ne ticâret, ne de alım-satım Allah'ı anmaktan alıkoyar.] (Nur 24/37) /13/ nazm-ı celîli dahi işârettir. Mevlâ-yı müteâl hazretleri cümlemizi muvaffak eyleye.

(لأنه سفر النفس إلى القلب) zamîrin tezkîri haber i'tibâriyle denilirse, ma'nâyı murâd: Zîrâ inkitâ'dan ibâret olan halvet nefsin kalbe seferidir. (ومن القلب) dahi kalbden rûha seferidir. (ومن الروح إلى السر) dahi rûhdan sırra seferidir. (ومن السر إلى الخالق) dahi sırdan Hâlık'a seferidir. Ya'ni nefsin kalbe seferi halktan inkitâ' ile tahakkuk eyleyip bu letâif-i selâse vâsıtasıyla Hâlık'a müntehî olmak ile inkitâ' ani'l-halk ile'l-Hâlık müntec olur. (ومسافة) dahi bu seferin mesâfe ve meydânı nefse nisbetle gâyet uzaktır. (قريبة جداً بالنسبة إلى السر) sırra nisbetle gâyet yakındır. Musannifin maksûdu Allahu a'lem bu makâmda sırdan murâd bedende idâ' olunan rûh gibi kalbde idâ' olunmuş bir latîfedir. Bu ma'nâya olan sır mahall-i müşâhededir. Nitekim rûh mahall-i muhabbettir, kalb mahall-i ma'rifettir. İmdi nefsin evvelâ tahsîl-i ma'rifet için kalbe sefer edip, ba'dehû muhabbet tahsîli için rûha sefer, ba'dehû müşâhede tahsîli için sırra seferinden sonra Hâlık'a vuslatı gâyet baîd olması lâzım gelir. Zîrâ ma'rifet-i kalb ve muhabbet-i rûh ve müşâhede-i sırdan her birine tahsîl bu'd-i mesâfeyi mûcib olur. Ammâ sır mahall-i müşâhede olunca, Hâlık'a seferi gâyet karîb olduğu bu makâmda seferden murâd olan ma'nâdan zâhirdir. Zîrâ sefer, ehl-i Hak indinde kalbin Hakk'a teveccühü indinde zikir ile seyrdan ibarettir. İmdi mahall-i müşâhede-i Hak olan sırrın Hakk'a teveccühü mesâfe iktizâ etmez.

(طهارة الشريعة طهارة البدن عن الحدث) şerîatta tahâret gusûl ve abdest ile yâhûd teyemmüm ile /14/ cünüblük ve abdestsizlikten insânın bedeni pâk olmaktır. İmdi bir kişi namâz ile hizmet-i şerîat murâd eylese evvelâ gusûl ve abdest ile pâk olmayınca namâza şürûu sahîh olmaz. Eğer şürû' eder ise ol namâz ile hizmet-i şerîat hâsıl olup sevâbı ve fâideyi bâis olmaz. Belki isyâna ve mazarrata bâdî olur.

(طهارة الطريقة التخلية عن الهوى) tarîkatta tahâret nefsi müştehâsına meyl ve muhabbetten tahliye edip arıtmak, ya'ni nefsin arzu eylediği şeylerden fâriğ olup kesilmesi. İmdi namâz ile kurbete tâlib olan sâlik evvelâ derûnunda emel ve arzu eylediği umûru göntülden ihrâc eyleyip bi-külliyetihî cânib-i Hakk'a teveccüh etmeden, şürû' ve edâ eylediği namâzda ne feyz ve vâridât olur ve ne terakkî ve kurbet hâsıl olur. Belki ba'zı namâz tenezzül ve bu'de

sebepl olur, el-iyâzü billâhi teâlâ. (تعالى الله سوى عما القلب خلو الحقيقة طهارة) hakikatte tahâret mâsivallahdan kalbin hâlî olmağıdır. İmdi ârif-i billâh olan ehl-i hakikat namâza şürû' indinde ol kalbi masivâdan hâlî ve muhabbetullah ile mümteli olduğı hâlde edâ eylediğı namâzda vuslat-ı seniyye ve müşâhede-i envâr-ı tecelliyâta mazhar olup niam-ı uzmâlara nâil olur.

Nükte: Ezân-ı Muhammediyye okunup işiten cemâat fevc fevc câmiye geldiklerinde, estaîzü billâh أَوْجَا فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا [O gün sûra üfürülünce bölük bölük mahşer yerine geleceksiniz.] (en-Nebe' 78/18) nazm-ı celîlinin ve kezâlik cemâat câmi'de cem' olup ikâmet olundukta, fevrî icâbet eyleyip namâza kıyâmlarında, estaîzü billâh ثُمَّ نَفِّخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ قِيَامًا [Sonra ona yeniden üflenecek, bir de bakmışsın ki, hepsi ayağa kalkmış yargılanmayı bekliyor.] (ez-Zümer 39/68) nazm-ı celîlinin ve kezâlik cemâat saf saf olup namâza şürû' eyleyip sükût ve insât üzre kıyâmlarında kırâat ve tekellüm eylemeyip ancak Rahmân olan Allah Teâlâ hazretlerinin şer'an izin buyurduğı vech üzre /15/ imâm kırâat eyleyip kavli-i savâb ile iştigâlinde, estaîzü billâh يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَدْنَى لَهُ أذنٌ لَهُ [O gün ruh ve diğler melekler saf saf dizilirler. Konuşacak olanlar sadece Rahmân olan Allah'ın izin verdikleridir.] (en-Nebe' 78/38) nazm-ı celîlinin maânî-i münîfe ve işârât-ı lâtifelerinde gaflet olunmaya. Ammâ kalb mâsivâdan hâlî olamaz ise böyle ni'metlere mâni' olur. Zirâ dolu kaba bir şey dâhil olmaz. Onun için evvelâ tahliye [boşaltma] sâniyen tahliye [süsleme] denilir.

(صلاة الشريعة بالأركان والأذكار) şerîatta namâz hâricinde olan şartlara riâyetle dâhilinde olan erkânı fukahânın beyânı vechi üzre edâyla tekbîrât ve tesbîhât ve sünnet ve müstehab miktârı kırâat gibi ezkâr ile olur. (صلاة) (الطريقة بالخلاء عن الأكوان) tarîkatta namâz, musallî mahv-ı vücûd eyleyip cemî' mevcûdâtтан hattâ kendi vücûdundan berî olup nefsini ve zâtını nisyân ile olur. (والتوجه بالكلية إلى الرحمن) dahi tarîkatta⁴⁵ namâz Rahmân olan Hak Sübhânehü ve Teâlâ cânibine bi-tamâmihi ve külliyyetihi meyil ve tevecüh ile olur. Bu hâlet mâ-kabline lâzım gelir.

(وإستغراقه بالذات إلى المناجات) dahi Zât'la münâcâta istîâb ve ihâta ile olur. Nitekim ârifler buyururlar ki: Sâlikin nefsi safvet ve tezekkî ile isti'dâd bulup da, gönlüne füyûzât-ı velâyet ve envâr-ı inâyet tulû' edince, nefsi Hakk'a tâlib olup bî-nihâye niamullah ve eltâf-ı ilâhî görür, sevinir, elhamdülillâh

⁴⁵ Şârih "tarîkatta" ifâdesini kullansa da aslında burada "hakikatta" sözü daha uygundur. *Risâle-i Sefîne*'nin asıl metninde de bu şekildedir.

diye hamd eyler. Ba'dehû Rabbü'l-âlemînin ma'nâsını anlar ki cümle mâsivâ fânî imiş, bâkî ancak Allah Teâlâ olduğunu bilince ağyardan i'râz eyleyip semt-i yâre meyil ve ikbâl ile Rahmân-ı Rahîm'in eltâfına mazhar olup urûc eyler. Mâlik-i yevmi'd-dîn olan Mâlik-i hakîkî'yi, imdi telvînden geçip temkîn taleb eyler de istiâne eyler ki Hak'tan inâyet erişe.

Pes Hak'tan nidâ erişir ki "Nice avn ü /16/ nusret edeyim?"

Kul niyâz eyler, der ki: "Yâ Rab, senden yana yol verip hidâyet eyleyene."

Hak'tan nidâ erişir: "Yollar çoktur, kangısın istersin?"

Kul der ki: "Yâ Rab, doğrusun verene."

Hak'tan nidâ erişir: "Ben her şeyin gâyeti olduğum için hep yollar bana doğrudur."

Kul der ki: "Yâ Rab, in'âm eylediğin kişilerin yoluna."

Hak'tan nidâ erişir: "Ben kime in'âm eylemedim?"

Kul der ki: "Zâhiren, bâtînen ni'mete irzâ eylediğin yol ki nehc-i asfiyâdır, sebîl-i evliyâdır, tarîk-i enbiyâdır. Ol yolda gazab-ı zâhirîden, dalâlet-i bâtînîden selâmet ihsân buyurdun."

Bu def'a yine Hak'tan nidâ erişir: "Size bunları verdim, kulum duâ eyleyip benden ne kim istersen veririm." Mevlâ cümlemize ihsân buyura bu makâmı, bi-hürmet-i seb'i'l-mesânî.

Pes tâlib-i kâmiller, sâlik-i âmiller bu misli esrâr-ı dakîkayı ve eltâf-ı rakîkayı neyl ve idrâk ile münâcâtlarına istib'âd eyleyenler esrârü'l-ârifîn beyân olunan kitapları mütâlaa ile yakîn hâsıl olmaz ise Hak'tan istiâne üzre esbâbına teşebbüs ile isti'dâd bulup kendi nefslerinde müşâhede eyleyeller. Zîrâ Vâhibü'l-atâyâ hazretleri ihlâs ile âmil olan kullarının ecirlerini zâyi' eylemez. Lâkin talebde devâm üzre cidd ü sa'y eylemek şart-ı âdîdir.

Şiir:

بِجِدِّ لَا يَجِدُ كُلُّ مُجِدِّ فَهَلْ جِدُّ بِلَا جِدِّ بِمُجِدِّ

[Her ciddiyet gösterenin ciddiyetiyle değil, tam bir ciddiyetle. Ciddî gayret gösterenin ciddiyeti olmaksızın bir ciddiyet var mıdır?]

Eğer kul ubûdiyyette ihtimâm ile mertebe-i ihsâna vâsıl olur ise Hak'tan ona nice ihsân hâsıl olur. Nitekim estaîzü billâh *إِلَّا الْإِحْسَانَ إِلَّا الْإِحْسَانَ* [İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?] (er-Rahmân 55/60) buyurdu. Gerçi ba'zı kulunu, estaîzü billâh *مَنْ يَسْأَلُ بِرَحْمَتِهِ مِنْ يَسْأَلُ* [Oysa Allah rahmetini dilediğine verir.] (el-Bakara 2/105) nazm-ı celîlinin sırrına

mazhar kılıp ol kul bir müddet ihtimâm üzre ibâdât ve tâata cidd ü sa'y etmeden niam-ı celîleyi tevfiik buyurur.

Nitekim Şeyh Süheyl Tüsterî (k.s.) buyurmuş ki: Ben üç yaşında iken sulehâdan bir hâlim, ya'ni dayım var idi. Gece namâzın kılmağa şürû' eylese ben de beraber namâz kılardım. Kılar iken muhabbet gâlib olup zâr /17/ zâr ağlar idim. Dayım bana der idi: "Yâ Süheyl, var yat uyu, bana namâzda şugl verme." Pes beş yaşına vardım, namâza şürû' ettiğimde bana arş-ı ilâhî âşikâr olup arşın ayağında secde eder idim. Pes bu ahvâli dayıma beyân eyledim. Dayım bana dedi ki: "Yâ Süheyl, zinhâr be-zinhâr sen bu ahvâli hiç kimseye fâş eyleme. Bu esrârı muhkem sakla." Ondan sonra bana dayım tevhid kelimesini ta'lîm eyledi ki ona mülâzemet eyleyem. Ve hevâ ve hevsten müfârakat eyleyem ve dâima halvette pinhân olup gizlenem.⁴⁶

İşte bunun gibi ba'zı kula fevrî ihsân buyurulmak nâdir, belki enderdir. Dünyâda defne bulan kişiler gibi. Zîrâ âdet-i ilâhiyye bir matlûbun husûlünden evvel sebab-i âdîsi takaddüm eyleyip sebepten istiâne ve te'sîr olmaksızın matlûbu sebep indinde halk buyurur. İmdi Hak'tan tevfiik olunca kulun cidd ü sa'yine hâcet yok deyip, tâatte ihtimâmı terk eylemek mahz-ı batâlet ve denîliktir. Bundan sonra ma'lûm ola ki bu iki mes'eleden müstefâd olan, mefhûm-ı muhâlifler ki birisi, erkân ve ezkâra mülâbis olmayan namâz, şeriatta namâz olmamak, bu zâhiridir. Zîrâ ya aslı bâtil olur, eğer erkân ve ferâizden biri noksân yahut fâsid olur ise veyâ vasfı zâil olup salât-ı kâmil olmaz, eğer vâcib ve sünnet ve müstehablardan biri noksân yahut fâsid olur ise. Ammâ ikincisi ki ekvândan halâ, dahi Rahmân'a teveccüh-i küllî, dahi istiğrâk-ı bî'z-zâta mülâbis olmayan namâz tarikatta namâz olmaz. Ol namâz fâsid olup üzerine farz olan borcu sâkıt olmaz demek değil, belki böyle namâz ile terakkî bulunup da tarikattan maksûd olan merâtib ve makâmât-ı aliyyeye neyl ve vüsûle müeddî olmaz demektir. (في كل زمان ومكان) bu kelâmdan maksûd ya her bir vakitte ve her bir yerde edâ olunan namâz demektir. Bu sûrette ehl-i tarikın her namâzı bu evsâf-ı /18/ selâseye mülâbis olmalı demek olur. Yâhûd her bir vakit ve her bir mekân ki gerek namâz kılınan zamân ve mekân ve gerek namâz kılınmayan zamân ve mekân demektir. Bu sûrette salât-ı dâimeye işâret olur. Ya'ni cemî' ezminede ve cemî' emkinede bu evsâf-ı selâseden hâlî gaflette olmamalı demek olur.

46 Şârihin burada Süheyl diye adını verdiği kişi, hicri üçüncü asrın meşhur sûfilerinden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (v. 273/886 veya 283/896)'dir. Söz konusu rivâyet için bk. Attâr, *Tezkire*, s. 304-305.

Suâl: İmdi dâimâ bu evsâf-ı mezkûre kendisine mülk olup müfâratat eylemeyen kişiye beş vakit namâz lâzım mı, yoksa bu salât-ı dâim kâfi mi?

Cevâb: Lâ! Belki bu salât-ı dâim denilen, beş vakit salât-ı şer'iyeye devâm eylemeyen kimseden makbûl değildir. Bir eser-i mu'teddün-bih ifâde eylemez, deryâsız gemi gibi. Nitekim tafsîli sebekat [geçti], gafflet olunmaya.

(صوم الشريعة بإمساك الأكل و الشرب والجماع) eyledi. Şerîatta oruç, yemek ve içmek ve mücâmaati terk ile olur. Eğer sen dersin bu makâmda beyânı lâzım olan ba'zı şeyler vardır. Enfiye çekmek gibi, ve istikâ ki parmak vurup kuskmak gibi, mukattarât ve müfsidâtandır onlardan hazer eyleyip terk etmeyince şerîatta oruç olmaz. Musannif niçin beyân eylemedi? Şöyle cevap mümkün olur ki, musannifin bu risâlede maksûd-ı aslîsi tarîkat mesâilini beyândır. Şerîat mesâili mücerred temhîd için istitrâdî olduğundan bu kadar ile iktifâ eyledi.

(وصوم الطريقة بالإمساك عن الأوهام شغلاً لمحبة الأنام) evhâmın müfredi olan "vehim" lügatte hesâbda sehv etmek ve galat etmek ve bir nesneyi yanlış anlamak. Dahî "şugl" lügatte bir şey işlemekle mukayyed olmak, ferâğın mukâbili, ve şugl işin kendisine dahî derler. Ve şın'ın fethi ve gayn'ın sükûnuyla meşgûl kılmak ma'nâsına da gelir. Bunlara göre ma'nâ şöyle ta'bîr olunur ki; dahî tarîkatta oruç nâs ve mahlûkâta muhabbet eclinden umûr-ı dünyâ emeli ile yâhûd ol umûr-ı dünyâyı işlemekle mukayyed olup iştigâlden için /19/ âhiretlik ibâdât ve ezkârında yanlış ve galat ve sehv ve gaffletten imsâk ve ictinâb ile olur. Allahu a'lem musannifin bu kelâmdan maksûdu savm-ı dâime işârettir. Ya'ni ehl-i tarîk olan kişi evlâd u iyâl ve câh ve mal arzusu ve emeli ile ibâdetle belki cemî' evkâtte devâm-ı nisbet ve huzûr-ı kalbine mâni' olan umûrun kâffesinden hazer etmekle havâtır ve tefrikadan necât bulmakla gâyet ihtimâm lâzımdır. Belki kâinâtın cümlesinden imsâk ve içtinâb etmeğe musannif "ani'l-evhâm" kavliyle işâret buyurmuştur. Zîrâ Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretleri:

كُلُّ مَا فِي الْكَوْنِ وَهَمٌّ أَوْ خِيَالٌ أَوْ عَكُوسٌ فِي الْمَرَايَا أَوْ ظَلَالٌ

[Kâinâtta bulunan her şey bir vehim veya hayâldir. Veya aynalardaki akislerdir veya gölgelerdir.] buyurmuşlar. Pes bu savme tevfiğ-ı rabbânî ile nâil olan zevât-ı kirâm câh ve bilâd istemez, iyâl u evlâd istemez. Nerede kaldı isteyip tahsîl eylemek! Belki hâsıl ve mevcûd olan saltanat ve emvâli ve evlâd u iyâli bu yolda fedâ eyleyip yağma eylerler.

Nitekim İbrâhîm-i Edhem (k.s.) hazretleri bunca ni'met ve serveti, tâc ve taht ve devleti terk eyleyip Cenâb-ı Hakk'a ubûdiyet için dervişliği ihtiyâr buyurdıkları meşhûrdur. Beyân ve tafsîlden mugnâdır. İşte ol vakit Belh şehrini terk edip gittikte, bir süt emer oğlancığı var idi.

Sonra büyüüp anasına dedi ki: "Benim babam kani?"

Anası dedi: "Ey oğul, senin atan bunca yıldır pâdişahlığını terk edip gitmiştir. Nereye gittiğini kimse bilmez idi. Ammâ şimdi bunca yıldır Ka'betullah'da mücâvir olmuş ve fahr libâsın çıkarıp fakr hırkasın ihtiyâr eylemiştir."

Derler ki; çünkü oğlan bu sözü işitti, Ka'be'ye varıp babasın görme-ye azmeyledi. Dellâl nidâ ettirdi ki; her kimin hac arzusu var ise gelsin, pâdişahzâde ile hacca gitsin. Pes beş yüz kişi cem' eyleyip her birine deve ve nafaka verip anasını dahi alıp hacılar /20/ ile Mekke'ye geldi ve Harem-i Şerîf içinde murakka'-pûş sûfiler oturur gördü.

Bunların birisine sordu ki: "İbrâhîm-i Edhem'i bilir misiz?"

Dedi ki: "Ol bizim şeyhimizdir. Şimdi halvettedir, tavâf gününde çıkar."

Çün şehzâde işitip şâd oldu, gelip anasına haber verdi. Pes tavâf günü oldu, şeyh ahabb ve yârânlarını yanına cem' edip dedi: "Ey yârânlar, bugün hac etmek için bunda avratlar ve oğlanlar gelirler. Gözlerinizi sakının ki avrat ya oğlana bakıp fitneye düşesiz." dedi. Onlar da kabûl ettiler. Ba'dehû yârânlarıyla tavâf kılar iken karşısında bir hûb yüzlü oğlan gördü, bî-ihtiyâr baktı.

Pes yârânları ta'n edip söylediler: "Şeyh sen bize buyurdun ki hiç avrata ve oğlana bakmayasız. Sen niçin bir yalın yüzlü mahbûb oğlana baktın?"

İbrâhîm dedi: "Belh'den gittiğimde süt emer bir oğlum var idi. Zannedirim ki bu oğlan oldur, onun için baktım."

Pes İbrâhîm'in yârânlarından biri Belh'den gelen kâfileye vardı ve kâfile ortasında atlastan bir çadır gördü. Ortasında bir kürsü kurulmuş, üzerinde ol oğlan oturmuş, Kur'ân okur.

Ol yâr suâl etti kim: "Nerden gelirsin ve kimin oğlusun?" dedi.

Çün şehzâde işitti, mushafı elinden kürsü üzerine koydu, bir âh eyleyip zâr zâr ağladı ve dedi: "Ben atamı görmedim, kadrin izzetin bilmedim. Ammâ dün uzun boylu, arık tenli, nûrânî yüzlü, tatlı sözlü, yassı taçlı, bin pâre hırkalı bir şeyh-i azîz gördüm. Gönlüm şehâdet kıldı, atam oldur.

Ammâ kendimi bildirmedim, korktum ki benden kaçsın. Ve ben İbrâhîm-i Edhem'in oğluyum" dedi.

Çün ol yâr işitti, İbrâhîm'den haber verdi. Hemân-dem oğlan anasını alıp atasına gittiler. İbrâhîm dahi yârânlarıyla Ka'be /21/ yanında oturmuştu. Gördü ki karşıdan oğlu ve hâtûnu gelir. Ayak üzere gelip ağlaya ağlaya yürüdü. Hasret hasrete kavuşup ol kadar ağlaştılar ki oğlan bî-hod gitti, geri kendine geldi.

İbrâhîm dedi: "Ey oğul, ne dîn üzresin?"

Dedi: "İslâm dîni üzreyim."

"Kur'an bilir misin?" dedi.

"Bilirim" dedi.

"İlim öğrendin mi?" dedi.

"Öğrendim" dedi.

İbrâhîm "Elhamdülillâh" deyip çok şükürler etti. Ondan sonra İbrâhîm gitmek diledi. Oğlu eteğine yapışıp komadı.

Pes İbrahim yüzünü göğe döndürüp dedi: "İlâhî, bana dermân eriştir." Hemân ol saat oğlan cân teslim eyledi.

İmdi yârânları dediler: "Yâ şeyh, bu nice haldir?"

İbrâhîm dedi: "Çün oğlum gördüm ve kaçtım, benim gönlümde onun muhabbeti kaynadı. Ve bana nidâ geldi ki: Yâ İbrâhîm, bizimle dostluk da'vâsı kılarısın ve bizden gayrılarını seversin ve yârânlarına avrat ve oğlana bakman diye vasiyet edersin. Sen niçin avrat ve oğlan tuzağına tutulursun?" dedi.

Bu nidâyı işittim, duâ kıldım ki: "Yâ Rab, bana dermân eyle! Ya benim canımı al veya oğlumun canını al" dedim. Pes duâm onun üzerine müstecâb oldu, cânını Hakk'a teslim eyledi.⁴⁷

İşte bunun gibi Hakk'a âşık, muhibb-i sâdık olanlar cân ve malı ve evlâd u iyâli, kût-i lâ-yemût olan nânı belki cism ü cânı bu yolda fedâ eyleyip ve aslına iktidâ ederler. Nitekim Şâh-ı Nakşibend (k.s.) hazretlerinden mervîdir ki buyurmuşlar:

Aşk bâzîrgânı sermâye cânı.

Bahadır gördüm cânâ kıyanı.

⁴⁷ Rivâyet için bk. Attâr, *Tezkire*, s. 107-109.

Ve kezâlik İsmâil Hakkı (k.s.) hazretleri buyurmuşlar:

Geçmedikçe kayd-ı cândan câna cânân isteme.

Düşmeyince derd-i aşka derde dermân isteme.

Sen bu yolda varını bezl etmeyince ey fakîr,

Var tecelliden gönül tahtına sultân isteme.

(مقال نصف مقال عشرين كل من الشريعة زكاة) şerîatta zekât her bir /22/ yirmi miskâlden yarım miskaldır. Ya'ni nisâba mâlik olan kişi ba'de'l-havl malının kırkta birini fukarâya vermek zekât-ı şer'îdir. (وزكاة الطريقة بكل) (المال dahi tarîkatta zekât malın küllîsi ile olur. Ya'ni ehl-i tarîk olan sâlik zekât için malının cemîsini yedinden ihrâc eylemek elbette lâzımdır demek değil, belki sâlike lâzım olan hubb-i malı gönülden ihrâc eyleyip, malının kâffesini fi sebîlillâh infâk eylemek ona güç gelmeyip bi-tab'îhi memnûniyet ile infâkı mümkün ola. Zîrâ bi-külliyetihî cânib-i Hakk'a teveccüh eyleyip, emvâl-i dünyâdan belki cemî' mâsivâdan kat'-ı alâka ile kalb-i selîme nâil ola.

Nitekim *Nefehâtü'l-üns*'te Hakîme-i Dimeşkîyye nâm bir ârife hâtûndan rivâyet olunur ki, estaîzü billâh إِيَّا مَنْ أَمَى اللَّهُ بِقَلْبِ سَلِيمٍ [Selîm bir kalble gelenler müstesna.] (eş-Şuarâ 26/89) nazm-ı celîlinin tefsîri oldur ki, Hudâ-yı Teâlâ'ya eresin ve gönülde O'ndan gayrı hiç nesne olmaya.⁴⁸ İmdi bu haslet-i seniyyeye nâil olan zevât iki fırkadır: Bir fırkası gönülden ihrâc eylediği gibi zâhirde yedinden dahi ihrâc eyleyip cemî' malını infâk ile zâhiren ve bâtinen tecerrüd eyler. Nitekim İsmâil Hakkı (k.s.) hazretleri buyurmuş:

Cânını Hakk'a malını halka,

Bezl edip cümleden mücerred ol.

Tezkiretü'l-evliyâ'da nakl olur ki; Serî es-Sakatî (k.s.) hazretleri evvel Bağdat çarşısında bir dükkânda ticâret ile iştigâl ederdi. Lâkin gâyet sulehâdan idi. Dükkânda bir perde asıp günde bin rek'at namâz kılıp tesbîh ile meşgûl olur idi. Bir gün pâzârda ihrâk olup, cemî' dükkânlar yanıp harâb oldu.

Şeyhe dediler: "Senin dükkânın da yandı."

Şeyh: "Elhamdülillâh yâ Rab! Onun kaydı benden âzâd oldu" dedi.⁴⁹

48 Rivâyet için bk. Câmî, *Nefehât*, s. 618.

49 Ferîdüddîn Attâr, bu hâdiseyi şu şekilde aktarır: Serî "Bir kere şükrettiğim için otuz yıldır istiğfar ediyorum." dedi. "Bu nasıl olur?" diye sordular. Şöyle dedi: "Bir kere benim dükkânım dışında Bağdat çarşısı yanmıştı. Bana haber verdiklerinde 'elhamdülillâh' demiştim. Kendimi kardeşlerime tercih edip dünya için hamd ettiğimden istiğfar ediyorum!" Bk. Attâr, *Tezkire*, s. 337.

Sonra gördüler ki şeyhin dükkânı yanmamış, mâ-adâsı yanmış hiç kalmamış. Çün Şeyh Serî bu hâleti gördü, hemân cemî' varını Hak Teâlâ yolunda fukarâya îsâr eyledi. Terk ve tecrîd olup tasavvuf tarîkin ihtiyâr /23/ edip Ma'rûf-ı Kerhî hazretine irâdet getirip, teslîm olup, onun terbiyetiyle halvet ve uzlet edip riyâzet ve mücâhede ile kemâle vâsıl oldu.

İşte bunun gibi zâhiren ve bâtinen terk ve tecrîd kâmillerin şânıdır. Ammâ ol bir fırka ki ekmelelerdir, onlar gönlünden bi'l-küllüye ihrâc ederler. Lâkin zâhirde alâ kadri'l-îcâb mutasarrıf olup, yedlerinde bulunan emvâl-i sûrî onların makâmât-ı âliyye ve derecât-ı kâmilelerine asla zarar eylemeyip seyr ü sülûklerine mâni' olmaz. Zîrâ ol emvâle kalblerinde muhabbet ve alâka yoktur. Belki bu rütbe-i seniyyeye nâil olan sâlik-i ganî sâlik-i fakîrden ziyâde terakkî bulur. Zîrâ gönlünde fakr ve ihtiyâc-ı beşeriyyeden nâşi dıyk-ı maîşet sebebiyle hâtıra dahi olmaz. Bâ-husûs zî-iyâl olursa *Müzekki'n-nüfûs*'da bu fırkanın hâlini temsilde buyurmuş ki: Meselâ su içmek için bir kâsesi olup, ol kâse bir sebeple kırılrsa, ol vakitte kalbi münkabız olup mütegayyir olmaz. Ol kâseye kalbinde alâka olmadığı için sâir emvâl dahi buna kuyâs olunur.

Sâhib-i *Reşehât* aleyhi'r-rahme buyurmuş ki: Bu fakîr Hâce Abdullah Taşkendî [Ubeydullah Ahrâr] hazretlerinin der-i devletlerine ikinci yüz sürdüğümde vükelâsının ba'zısından işittim ki Hâce hazretlerinin mezraaları bin üç yüzden ziyâde imiş. Ol esnâda bir nice mezraa dahi satın aldıkları müşâhede olundu. Hazret'in mahdûmu Mevlânâ Abdurrahman Câmî (k.s.) *Kitâb-ı Yûsuf u Züleyhâ*'sında Hâce hazretlerinin menkabeti esnâsında bu ma'nâya işâret edip buyurmuşlar ki;

Şiir:

هزاران مزرعه در زیر کشت است که زاد رفتن راه بهشت است

Tercüme:

[*Hezârân mezraadan hâsıl olmada her bâr.*

Ki zâd-ı râh-ı behişt ide âni âhir kâr.]

Hâce hazretleri bir takrîble buyurdular ki: "Ben her yıl Semerkand havâssından olan /24/ mezraalarımın Sultan Ahmed Mirzâ dîvânına senk-i Semerkandî ile sekiz yüz kere yüz bin batmân galle oşür verdim." Ve yine buyurdular ki: "Hak Teâlâ benim malıma bir bereket vermiştir ki her harmândan ki harrâzlar bin batmân der, anbâr edeler. Anbârdan ihrâc ettikleri zamân da bin dört yüz, bin beş yüz batmân gelir." Hâce hazretlerinin mülâzimlerinden ba'zısı anbâr-ı galle hâfız idi, hikâyet ederdi

ki: "Harc-ı galle gâhî dâhilinden ziyâde olur idi. Âhir nazar ederiz yine ambârda bâkî kalmış çok galle görürüz. Bu hâli müşâhede etmekle Hâce hazretlerine yakînımız artar. Bir kere bu ma'nâyı Hâce hazretlerinden istifsâr eyledim." Buyurdular ki: "Bizim malımız fukarâ içindir, buncalayın malın hâssası budur." Bir gün Hâce hazretleri âyet-i kerîme-i *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ* (el-Kevser 108/1) [Biz sana kevseri verdik.] ma'nâsında buyurdular ki: Muhakkıklar bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyurmuşlar ki: "Sana kevser verdik, ya'ni sana kesretten ahadiyyet müşâhedesin verdik." Pes bir kim-
senin ki bir meşhed makâmı ola, elbette zerrât-ı kâinâtta her zerre ona bir âyine olur. Onda cemâl-i vech-i Bâkî müşâhede eyler. Buncalayın kim-
seye ki mâsivâ ile müsemmâ olan sebep-i mezîd-i şühûd ve bâis-i tecellî-i vücûd ola, esbâb-ı dünyevî ona ne vechile hicâb-ı cemâl-i maksûd olur ve mahcûbiyyet ona ne yüzden yol bulur!⁵⁰

Şiir:

Yürü düşmandan gönlünü kaldır.

Dostu talebe ne hâcet vardır?

Ma'lûm ola ki bu risâlede beyân olunan vech üzere ef'âl-i tarîkat ve esrâr-ı hakikat ile amel ve ityân, ehl-i nisbet olmayan kişiye gâyet güçtür. Ammâ ehl-i nisbet olup vâridât-ı kesîre ve füyûzât-ı vefîreye muvaffak olana âsândır. İmdi tâlib-i hakikat, sâlik-i tarîkata lâzımdır ki, evvelâ tahsîl-i nisbetin esbâbı olan tarîkat dersi ki mürşidinin ta'lîm eylediği vazîfe-i muayyenesini ihtimâm ve teveccühlere ve hatm-i hâcegânlara devâm ile âgâhlık nisbetine /25/ nâil olup ba'dehû hıfz-ı nisbetin devâmı melekesini Cenâb-ı Vâhibü'l-atâyâ hazretlerinden istiâne üzere muhâfazasının esbâbına ihtimâm eylemek. Meselâ taâm yerken gaflet eylemeyip her bir lokmada tecellî-i cemâl-i Rezzâk'a terakkub üzere telezzüz gibi. Zîrâ huzûr taâmı huzûr îrâs eyler, gaflet taâmı gaflet îrâs eyler. Ve kezâlik yatariken abdest ile sağ tarafı üzere kabirde meyyit gibi mülâhaza ederek zikr ü fikr-i Hak ile uyuyup uyandıktaki, ⁵¹ *الحمد لله الذي احياي بعد ما اماتني وإليه النشور* [Beni öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamd olsun, dönüş O'nadır.] deyip yine zikre iştigâl eylemeli. Ve kezâlik gider gelirken etrâfa iltifât etmeyip huzûru muhâfaza ile önüne bakarak yürümeli. Zîrâ sâdât-ı kirâm hazerâtı

50 Rivâyetler için bk. Mevlânâ Ali b. Hüseyin es-Safi, *Reşehât (Hayat Pınarından Can Damlaları)*, haz. Mustafa Özsaray, İstanbul: Semerkand Yay., 2006, s. 423-425.

51 Müslim, "Zikir", 59; Tirmizî, "Deavât", 28.

“Yürürken nazarın kademine olsun!”⁵² buyurmuşlardır. Ya'ni ayak basacak yerden ziyâde yere nazar etme demektir.

Bunlar gibi sâir a'mâlde huzûr üzre, bâ-husûs ibâdete şürû' eyler iken ma'bûdun azamet ve kibriyâsını tefekkür birle teessür hâsıl olmayan ibâdetde fâide gâyet az olur. Câmiye girer iken sükûnet üzre edîbâne girip perişânü'l-hâl acele girmemeli. Hattâ fukahâ efendilerimiz yazmışlar ki: “Acele girilse imâmla bir rek'at ziyâde idrâk olunmaktan teennî ve tevâzu' üzre dühûl evlâdır, velev ol rek'at idrâk olunmasa da...” İmdi kemâl-i edeb ve tezellül üzre dühûl eyleyip ikâmette müezzine icâbet ki onunla beraber tekbîrleri ve şehâdetleri kırâat eyleyip hayyealeler indinde havkalelerden sonra niyetle iştigâl ederek hâzır olup imâm ile beraber iftitâha gayret edip beyânı sebkât eyleyen vech üzre namâzı edâdan sonra bir miktâr sâkin olup istifâza oluna. Beş vakit namâzdan sonra yahut sabah namâzı akîbinde olsun seyyid-i salavâta devâmında olan fazîlete sâdât-ı kirâm hazerâtının âdet ve devâm buyurmaları şâhiddir. Hiç olmaz ise bâri /26/ meşrû olan tesbîh çekip imâm ile beraber huzûrâne duâ ve istifâza namâzda hâsıl olan nisbet ve terakkîye te'kid ve takrîr olur. Ba'zı meşâyihden sem'-i âcizî olmuştur ki: “Salât-ı nevâfil tarîkatımızın kalesidir.” buyurdular. İmdi sâlike lâzım olan salât-ı duhâ ve evvâbîn gibi namâzlara devâm etmelidir. Bâ-husûs teheccüd ki gece bir miktar uykudan sonra sekiz ya dört rek'at olsun namâzdan sonra ibâdetde çok fâide hâsıl olur.

Nitekim Ebû Saîd el-Hâdimî (r.a.) *Berîfe*'sinde⁵³ ve sâir tasnîfâtında buyurmuştur ki: “Gece ibâdetinde hâsıl olan lezzet cennet lezâizindedir. Gece ibâdetine devâm eyleyen kişi gözler görmediğin, kulaklar işitmediğin, bir beşerin kalbine hutûr etmediğin ni'metlere nâil olur.”

İmdi vakt-i seherde belki sâir evkâtte dâimâ ibretle nazar eyleyip eğer rüzgâr yok ise eşcâr u nebât ve sâir cemâdât ve kemâl-i sükûnet ve istihlâk üzre Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak hazretlerinden istifâza ve murâkabelerine dikkat ve mülâhaza oluna. Eğer rüzgârlar eser ya sular akar iken devâm

52 Bu söz Nakşibendiyye tarîkatında kelîmât-ı kudsiyye diye de ifâde edilen on bir kâidenin arasında yer alan “nazar ber kadem” ilkesini akla getirmektedir. Nazar ber kadem, sâlikin lüzumsuz şeyler görüp gönlünün dağılmaması için yürürken önüne/ayağına bakması demektir. Bk. Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend, Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İstanbul: İnsan Yay., 2002, s. 335.

53 Şârihin bahsettiği Ebu Saîd Hâdimî (v. 1176/1762), Osmanlı fakih ve mutasavvıflarındandır. Burada yanlışlıkla *Berîfe* şeklinde verilen eserin tam adı *el-Berikatü'l-mahmûdiyye fi Şerhi't-tarîkatil-Muhammediyye ve ş-şer'ati'n-nebeviyye fi's-sireti'l-Ahmediyye* olup Birgivi'nin eserine yazılan mufassal bir şerhtir. Bk. Mustafa Yayla, “Hâdimî, Ebû Saîd”, *DİA*, XV, 24-26.

üzre yahut ism-i şerîfiyle zikirlerini istimâ' eyleyip ittibâ' oluna. Dahi enfes olan esbâb-ı muhâfazadandır ki kişi soludukça her bir nefeste zâhir olan "he" harfi Allah demek olduğu mahallinde beyân olunmuştur. İmdi her nefesin dühûl ve hurûcunda "Allah, Allah" demek gibi zikir olduğundan gaflet olunmaya. Belki Mevlâ-yı Müteâl hazretlerinin ziyâde kabiliyet ihsân buyurduğu kişiler baş ağrısı, dış sızısı gibi bir veca' ve elem ârız oldukta eserden müessire intikâl eyleyip veca'ın hâlıkı olan Müessir-i Hakîkî'den gâfil olmayıp ol elemin imtidâdı ile huzûr ve âgâhlığı müzdâd olup lezzet-i ma'rifet-i rûhâniyyesi veca' ve elem-i cismâniyyesi üzre galebe eyleyip ما جاء من المحبوب محبوب [Sevgiliden gelen şey güzeldir] muktezâsınca muhabbet ve ma'rifeti tezâyüd eyler. Lâkin bu terakkî her bir dervîşin /27/ kârı değildir, meğer ashâb-ı melekededen ola. Yesserenallâhu Teâlâ. El-hâsıl bunların emsâli esbâbla hıfz-ı nisbete gâyet ihtimâm eylemeli.

Miftâhu'l-maiyye'de buyurmuş ki: "Eğer nisbete hâle verir a'mâle müteallık bir hâtıra ârız olur ise, meselâ bir döşek iştirâ etmeyi kalbin meyl ve alâka eder ise, eğer ol amel şer'an mübâh olan şeylerden ise, işlemesine mübâderet edip işleyivermek ile ya başka vechile kalbinden ihrâc eyleyip tefrikadan halâsa cidd ü sa'y oluna."

Bir def'a mücerred iken hakîre tezevvüc sevdâsı ârız olup beş on gün hâtıra oldu. Hattâ her ne zaman meşgûliyet ve istifâza eylesem derûnumda bir harâret galeyân eyler, dikkat eyler görürüm ki bu hâtıranın harâreti evvel görüp halâs olamadım. Mürşidimiz Halîl Hilmî (k.s.) hazretleri berhayât idi. Hemen kalkıp Ödemiş'e varıp hâkpâ-yı seniyyelerine yüz sürüp, derdini saklayan dermân bulamaz fehvâsınca Hazret-i mürşide ifâde-i hâl eyledim, buyurdular: "Filan mürîd bu hâtırayı dûçâr olmuş da filan şeyhe ifâde eyleyince, şeyhi demiş ki: 'Şol dolâbın içinde bir hafta sülûk eylesen halâs olursun.' Mürîd dahi imtisâlen bir hafta sülûk eyleyip halâs olmuş." diye nakl buyurur iken, hakîrden bi-inâyeti'l-Mevlâ Hazret-i mürşidin mahz-ı himmetiyle ol hâtıra belâsı ref' oldu, bir dahi ârız olmadı. İşte bunun gibi tefrikaya bâis bir hâtıraya mübtelâ olan mürîd, mürşid-i kâmile ifâde-i arz-ı hâl eylemek gâyet müfiddir. Belki her bir mürîd, ehl-i hâl bir mürşide mülâkî oldukta huzûrunda enâniyyeti ref' eyleyip mahv-ı vücûd edebilir ise, ol mürşidin hâli mürîde aks olup çok fâide hâsıl olur. Onun için الطريقة الصعبة buyurmuşlar. [Ya'ni tarikat, ehl-i hâl olan kimseleler ile beraber olup musâhabet eylemektir.] Pes bu musâhabet mümkün /28/ olamaz ise râbîta ile emr buyururlar. İmdi râbîtaya ihtimâm ile devâm eylemek hıfz-ı nisbetin esbâbındandır. Onun için الذكر بلا رابطة لا طائل تحته

buyurmuşlar. [Ya'ni bir sâlik şeyhine râbîta eylemeden zikir ve meşgûliyet eylese füyûzât ve terakkî hâsıl olmaz demektir.] Yoksa ol zikirde asla sevâb olmaz demek değildir, iyice fehm olunsun. Ve ammâ vahdâniyetle muttasıf olan Zât-ı Mukaddes hazretlerini zikir ile berâber şeyhi ihdâr ve râbîta tevhîde münâfi olmak tevehhümü, râbîtadan murâd olunan ma'nâ lâyıkiyla fehm olunamadığı için mübtedîlere hadşe verir. Nitekim bidâyet-i hâlde hakîr dahi mübtelâ olmuş idim. Ammâ lâyıkiyla teemmül olursa, meselâ tâlib-i ilm-i şerîat olan, bidâye-i hâlinde üstâdının huzûruna gelip, üstâdına kemâl-i teveccüh ile insât ve istimâ' eyleyip, üstâdı dahi sâhib-i şerîattan naklen evâmîr ve nevâhiyi beyân eder iken, ey kullarım namâzı ikâme eyleyin, zekâtı edâ eyleyin, dahi gıybet etmeyin gibi. Kezâlik اللهم إني أسئلك العفو senden afv ve mağfîret isterim.] gibi. Belki "İyyâke na'büdü" ma'nâsını tefhîm ve tefehhümde "yâ Rab, biz ancak sana ibâdet ederiz" gibi ta'birâtla zâhîren birbirine muhâtapları zarar etmeksizin üstâd vâsîta olmayınca ilm-i şerîat istifâde olamadığı gibi mürid şeyhine râbîta ile şeyh vâsîta olmayınca feyz-i tarîkat istifâza olamadığı temsîlini tefekkür ile bu hâtıra zâil olup, bu bâbda sikadan olan nice ulemânın tasnîfâtında beyân buyurdıkları râbîtanın cevâzına belki lüzûmuna delâlet eyleyen edilleye muhtâç olunmaz. Ehl-i insâfa bu kadar kâfîdir. Ehl-i inâda Rabbim Teâlâ hazretleri tevfiik eyleye.

Eğer nisbetin hakîkatından suâl olunup, "Nisbet dedikleri ne şeydir?" denilir ise, cevâb: "Nisbet, tetimme-i kâldir. Kâl ile hâli ta'rîf muhâldir." Onun için İsmâil Hakkı (k.s.) hazretleri /29/ buyurmuş.

Şiir:

Bir sadâdır kuru bu kıyl ile kâl.

Ötedir bundan öte ma'nâ-yı hâl.

Kezâlik gayrı bir zât buyurmuş:

Bu bir sırdır başa tâ gelmeyince,

Bilinmez ne idiği hâl-i muhabbet.

Akl ile anlayam der buna zâhid.

Sığışmaz akla ahvâl-i muhabbet.

Gerçi bu bahisde uzun oldu kelâm, lâkin bu mahal ihtimâm edecek makâm. Zîrâ asl-ı nisbet sermâye-i ibâdet, hıfz-ı nisbet sermâye-i saâdet. Ne güzel buyurmuşlar ki;

Şiir:

Sâlik isen etme bu üç mertebeden inhibât,

Tuhr-i dâim hıfz-ı nisbet lokmada et ihtiyât.

Ma'lûm ola ki sâlik cemî' ef'âlini şer'-i şerîfe tatbîk eyleyip şer'a muhâlif umûrdan gâyet ihtirâz eylemek lâzımdır. Onun için musannif (r.a.) buyurmuş ki: (فلو رأيت شخصاً يطير في الهواء أو يمشي على البحر أو يأكل النار أو غير ذلك مما يشبهه) imdi karamat ve ıterk men fıraııvı allı ve sünne ve senne nıbbı eıle sıllam faelmm أنه كذاب فى دعواه) tâlibin üzerine vâcib olan şeyin evvelâ ancak şeriat olup, şeriatısız tarikat ve hakikat hâsıl olmayınca sen havada uçar yâhûd deryâda yürür yâhûd ateş yer yâhûd bunlar gibi kerâmâta müşâbih bir şey işler, lâkin Allah Teâlâ'nın farz buyurduğu şeylerden, dahi Nebî'nin (a.s.) sünnetlerinden ba'zılarını terk eyler bir şahıs görürsen, imdi tahkik ol kişi dervişlik yâ şeyhlik yâ evliyâlık da'vâsında kezzâb olmaklığını sen bil. Ya'ni hak ile bâtil mizân-ı şeriat ile fark ve temyiz olunur. Şeriatta ihtimâmı olmayan kimseye aldannya, velev kerâmet gibi hârik-ı âde şeyler olur ise de. (وليس فى فعله كرامات) dahi ferâiz ve süneni terk eyleyen şahsın işinde kerâmât olmadı. Belki ol kerâmâta müşâbih zâhir olan havârik mekr ve istidrâcdır.

*Nefehâtü'l-üns'*te buyurmuş ki: Şeyh-i Hümâm Kutbü'l-enâm Şihâbüddîn (k.s.) hazretleri *Kitâbü'l-İlâmü'l-hüdâ*'sında⁵⁴ /30/ demiştir ki: "Her kimin ki yedinde âdete münâkız emir zâhir ola, ol kimsede ahkâm-ı şeriatı iltizâm bulunmaya. Biz i'tikâd ederiz ki ol kimesne zındıktır ve yedinde zâhir olan havârik-ı âdât mekr ve istidrâcdır."⁵⁵ İmdi ma'lûm oldu ki kerâmet ancak istikâmet üzre her bir umûrunu şer'-i şerîfe tatbîk eyleyip aslâ şeriatıtan ayrılmayan kişiden sâdir olur, gerek ricâlden gerek nisâdan.

Nitekim *Tezkiretü'l-evliyâ*'da nakleder ki: Bir gün Râbia-i Adeviyye gördü ki Hasan-ı Basrî Dicle ırmağı kenarında abdest alır. Pes Râbia, Hasan-ı Basrî'nin yanına geldi. Hasan dahi hemân-dem seccâdesin ol su üzerine bırakıp namâzın kılmağa durdu. Ondandı ayıttı: "Yâ Râbia, gel bunda iki rek'at namâz kılalım." dedi. Râbia ayıttı: "Ey Hasan, işbu dünyâ pâzârında bir nesne arz eylemek gerek kim halk-ı âlem onda âciz kalalar." dedi. Dahi seccâdesini hava üzerine bırakıp uçtu, havaya ağdı ve ayıttı: "Ey Hasan, onu kim sen işledin bir balık dahi işler. Onu kim ben işlerim, bir sinek dahi

54 Zikredilen eser Ebu Hafı Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî'nin (v. 632/1234) *İ'lâmü'l-hüdâ ve akâidetü ehli't-tükâ* adlı tasavvuf ve ilm-i kelâma dair on bölümden oluşan bir kitabıdır. Bk. H. Kâmil Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddîn", *DİA*, XXXVIII, 40-42.

55 Rivâyet için bk. Câmî, *Nefehât*, s. 22.

işler. Asıl iş oldur ki bu ikisinden özge ola." dedi.⁵⁶ Gâyet-i mâ-fi'l-bâb, gerek erkek gerek avrat ola ilmihâli olan mesâil-i şer'iyyesini olsun öğrenip, zîrâ câhilin sūfisi şeytânın musahharasıdır. Sâniyen istikâmet üzre ulûm-i şer'iyye ile âmil olmayan kişi şeyhlik evliyâlık nerde, dervîş dahi olamaz. İmdi bu makâmda tahkîk olunup tefrîk olunması lâzım bir şey vardır, dikkat olunsun. Ba'zı sâdât-ı kirâm ve meşâyih-i izâmdan hilâf-ı şer' zan olunan ef'âl rivâyet olunur.

Meselâ Yûsuf-ı Hemedânî /31/ hazretleri bir şişe ile bir kadeh koyup şâbb-ı emred bir mahbûb oğlan o şişeden kadehi doldurup şeyhe verir idi. Şeyh alıp içtiğini nâs görüp sū-i zan ile zındık derler idi. Hâlbuki ol oğlan kendi kerîmesinin oğlu idi. Kur'an ta'lîm eder idi. Nâsdan çok kimse bilmez idi, ol şişe içindeki su idi. Susadıkça oğlan kadehe döker, dedesine verir idi. Şeyh dahi alıp içer idi. İşte bunun gibi ba'zı fuhûl, bir sebepten için kemâlini setr eyleyip gizlemek murâdıyla böyle bir şey gösterirler ise de lâkin nev'-i dikkat ile hilâf-ı şer' olmadığı zâhirdir. Ammâ bunun gibi şey bir ednâ dervîşden vâki' olsa mezmûmdur. Zîrâ henüz kemâl yoktur ki setrine hâcet ola. Belki kendisini ehl-i kemâl tevehhümü ile ucubdan yâ âhar bir sebepten için beyhûde nâsa sū-i zannı ilkâdan ibâret olur. Ammâ rivâyet olunan şey hilâf-ı şer' olduğu kat'î olur ise namâzı terk eylemek ve şarâbı içmek gibi tevcîh ve te'vîl ile hüsn-i zannı kâbil olamaz ise hakkan ârif-billâh olan sâdât-ı kirâmdan vâki' değildir, rivâyet-i kâzibedir. Eğer rivâyetin sıhhati sâbit olur ise ol merviyûn anh olan kişi ârif değildir, fâsıktır, ona tâbi olup da taklîd eyleyen kişiler de fâsık olur. Hafezanallâhü Teâlâ. Rabbim Teâlâ hazretleri cümlemizi istikâmet üzre tarîk-i Hak'ta sebât ve ikâmet ihsân buyurup tevfiğ-ı tâm ile hüsn-i hitâm müyesser eyleye. Âmîn.

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْكَرِيمِ الْجَوَادِ عَلَى جَمِيعِ مَا أَنْعَمَ عَلَيَّ لِلْمَعَاشِ وَالْمَعَادِ خُصُوصًا عَلَى هَذَا الشَّرْحِ مَعَ أَنِّي ضَعِيفُ الْفُؤَادِ، عَدِيمُ الْبِضَاعَةِ، ذَنِي الْعِبَادِ. وَالصَّلَاةُ عَلَيَّ مِنْ هُوَ قَامِعُ الْكُفْرِ، دَافِعُ الْفِسَادِ، الْغَالِبُ دِينَهُ، وَالْبَاقِي حَكَمَهُ إِلَى يَوْمِ التَّنَادِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَهْلِ الْعِنَادِ فِي كُلِّ /32/ مَعْرَكَةٍ وَمِيدَانِ الْجِهَادِ. وَالِدَعَاءُ لِمَنْ هُوَ سَبَبُ رَاحَةِ الْمُسْلِمِينَ فِي جَمِيعِ الْبِلَادِ بِدَوَامِ السُّلْطَنَةِ وَبِقَاءِ الْمَرْحَمَةِ مَعَ الرَّشَادِ وَالْإِرْشَادِ. فَسَمَّيْتُ هَذَا الشَّرْحَ تَسْوِيَةَ الْعِمَادِ، لِأَنَّهُ بَاحِثٌ عَنِ صَلَاةِ أَهْلِ الطَّرِيقِ السَّدَادِ، أَذْهَى فِي الدِّينِ عِمَادٌ عَلَيْهِ الْإِعْتِمَادُ بِخَيْرٍ مَنْ لَا تَعْتَرِيهِ الْغَفْلَةُ وَلَوْ كَانَ فِي الرَّقَادِ. فَوَقَّقْنَا الْعَمَلُ بِمَا يُصْرَحُ فِيهِ وَمَا يَسْتَفَادُ وَيَسْرُنَا الْوَفَاةُ عَلَى أَحْسَنِ الْحَالِ وَالْإِعْتِقَادِ. فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تَرْجَعُونَ.⁵⁷ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.⁵⁸

56 Rivâyet için bk. Attâr, *Tezkire*, s. 78.

57 Yâsîn 36/83.

58 es-Saffât 37/180-182.

[Zayıf kalbli, hiçbir sermâyesi olmayan denî bir kul olmama rağmen, gerek bu dünya gerekse âhiret için, özellikle de bu şerh husûsunda bana ihsân ettiği bütün ni'metlerden dolayı yüce ve cömert olan Allah'a hamd olsun. Küfrü mağlup eden, fesâdı ortadan kaldıran, dîni üstün ve hükmü de kıyâmete kadar geçerli olan peygamberimize, âilesine ve her mücâdele ve cihâd meydanında kâfirlere gâlip gelen ashâbına salât ü selâm olsun. Duâmız, akıl ve doğru yolu göstererek, saltanatının devamı ve sonsuz merhametiyle bütün memleketlerde Müslümanların rahat etmesini sağlayan [padişâhımız]adır. Bu şerhe "*Tesviyetü'l-İmâd*" adını verdim. Çünkü o, doğru yolda giden insanların namâzından bahsediyor. Zîrâ bu namâz, uykuda bile olsa gafletin kendisine ârız olmadığı Hz. Peygamber'den gelen bir haberle dînin direği olmuştur. Allah bizlere bu risâlede açıklanan ve ifâde edilen hususlarla amel etmeyi nasip etsin. Yine O, en güzel hâl ve i'tikâd üzere rûhumuzu teslim etmeyi müyesser kılsın. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şâni ne kadar yücedir. Siz de O'na döndürüleceksiniz. Senin izzet sâhibi Rabbin, onların isnâd etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehdir. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur.]